

MOKSLO LIETUVA

2009 m. gruodžio 17 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 22(422)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 3 Lt

Gedimino Zemlėko nuotrauka

ŠAKOMIS Į DANGŲ, ŠAKNIMIS Į ŽEMĘ

Lapkričio 23-iają, daktaro Jono Basanavičiaus gimimo dieną, Valstybinė Jono Basanavičiaus premija įteikta Lietuvos nacionalinio muziejaus direktorei Birutei Kulnytei. Ne kiekvienam laureatui pavyksta gauti šią garbingą premiją per Patriarcho gimtadienį ir dar iš Ministro Pirmininko rankų. Jei būsimė tikslūs, ligi šiol tokio atvejo dar nėra buvę, tad Andrius Kubilius yra apskritai pirmasis Premjeras, apsilankęs šios premijos laureato ir Patriarcho pagerbimo šventėje.

Gyvenimas muziejuje, istorijoje ir kultūroje

Simboliška, kad 26-osios Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos įteikimo ir laureatės pagerbimo iškilmes pradėjo trys šios premijos laureatai: 2002 m. apdovanotieji Daiva ir Evaldas Vyčiniai kankliuodami panardino visus į lietuvių liaudies dainų pasaulį, o 2004-ųjų laureatė Irena Seliukaitė supažindino su šių metų laureatės biografijos slėpiniais.

Apie save Birutė Kulnytė nemėgsta kalbėti – nebūtų žemaitė, ir dar šateikiškė, taigi iš Kretingos krašto. Gyvenimas ją permetė per Nemuną, tad turėjo progos patvirtinti paplitusio teiginio teisingumą: girdi, sūduviai, kuriems XIX a. prilipo suvalkiečių etnonimas – tai ne kas kita, o per Nemuną permesti žemaičiai. Sunku spręsti, ar pati Birutė ta tiesa itikėjo, bet į Vilniaus univer-

sitetą įstojo kaip sūduviško grūdinimo žemaitė, o tai ypatingo kietumo lydinys. Senojoje Alma Mater įgijo istorikės diplomą, 1973 m. Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejaus direktorius Vincas Žilėnas priėmė diplomuotą istorikę į savo vadovaujamą įstaigą, kurioje ligi šiol Birutė Kulnytė ir dirba. Buvo vyriausioji mokslo darbuotoja, vadovavo Liaudies meno sektoriui, Etnografijos skyriui, organizavo dešimtis etnografinių ekspedicijų Lietuvoje, jose surinktais eksponatais turtino muziejaus fondus.

Pasikeitė santvarka ir muziejaus statusas – dabar tai Lietuvos nacionalinis muziejus, kuriam nuo 1992 m. vadovauja Birutė Kulnytė. Muziejus tapo didžiausia istorinio ir kultūrinio paveldo saugykla Lietuvoje, fonduose yra per milijoną eksponatų, taip pat ir kitų šalių žinovai mini šio muziejaus aukšto lygio ekspozicijas ir jame rengiamas parodas. Visa tai kvalifikuoto ir

darbštaus kolektyvo ir muziejaus vadovės darbo įvertinimas.

Kartu tai ir Birutės Kulnytės sielos dosnumo išraiška, nes jos veikla šiame muziejuje, o ir visas gyvenimas nukreiptas į tai, kad muziejuje saugomos vertybės prabiltų, taptų kiekvieno iš mūsų gyvenimo dalelyte. Juk tai mūsų protėvių, senelių ir tėvų darbo ir kūrybos vaisiai, prabylantys apie tai, kas jie buvo, ko siekė ir kuo gyveno, kokią pasaulį mums paliko. O paliko juk ne tam, kad būtų pamirštas, nuklotas amžių dulkėmis ir neveiktų mūsų, to pasaulio perėmėjų, puoselėtojų bei turtintojų jausmų ir minčių. Muziejaus darbuotojus juk galėtume pavadinti tarpininkais tarp praeities ir dabarties, tarp mūsų protėvių ir mūsų kartos. Ir kai Birutė Kulnytė sako, kad gyvena muziejuje, taip ir knieti šį vaizdingą pasakymą dar labiau sustiprinti: gyvena muziejuje

Nukelta į 2 p.

3 p.

KĄ ŽINOME
APIE
H INDEKSA?

4–5 p.

LIETUVIŠKŲ
GIESMYNŲ
MEDŽIOKLĖJE

6–7 p.

LIETUVOS
MOKSLŲ
AKADEMIJOJE

10, 13 p.

„DAINUOJANČIA
REVOLIUCIJA“
PRISIMENANT

11, 16 p.

JUOZUI
JURGINIUI - 100

ŠAKOMIS Į DANGŲ, ŠAKNIMIS Į ŽEMĘ

Atkelta iš 1 p.

ir muziejumi. Ir dar: gyvena istorijoje, kultūroje ir dabartyje, o tai didžiulė laimė, tačiau pajusti ją galima tikriausiai tik per trumpą šventės mirksnį. Kasdienybėje tikriausiai būna visko, nes esame žmonės, o žmogaus lentis – išgyventi visas gyvenimo audras, išbandymus ir reiškykias džiaugsmus. Gal tai ir yra gyvenimo pilnatvė?

Lietuvos nacionalinio muziejaus darbuotojai sudaro labai jaunatviško ir kūrybingo kolektyvo išpūdį. Amžius šiuo atveju nėra biologinė kategorija, nes jaunatviškumą suvokiame kaip tam tikrą dvasinės ir kūrybinės energijos sankaupą, nes tik jos pliūpsnis ir duoda kūrybinį rezultatą. Išdavęs galime vertinti ir per muziejuje rengiamas parodas, kurios visada pasižymi preciziška eksponatų atranka, pateikimo meniškumu ir tuo organišku paprastumu, kuris ir žavi lankytoją. Veikiausiai tai ir yra muziejaus vadovės siekiamybė, nes geri dalykai savaime neatsiranda, pasiekiami tikslingoje veikloje. Būtent Nacionalinio muziejaus veiklos tikslingumas pirmiausia ir krinta į akį, daro išpūdį.

Birutė Kulnytė kūrybinį užtaisą gavo iš savo buvusio direktoriaus Vinco Žilėno, veikiausiai turėjo daugybę ir kitų gerų pavyzdžių, nes į muziejų dirbti neina greitos sėkmės ieškotojai, o ir namo iš muziejaus darbuotojo atlyginimo juk nepasistatysi. Todėl apie muziejininkus ir norisi pasakyti, kad tai ypatingos dvasinės konsistencijos žmonės, dažniausiai ne jie pasirenka savąjį darbą, bet darbas juos pasirenka. Visa tai pirmiausia pasakytina ir apie naująją Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatę Birutę Kulnytę, vieną iš septynių moterų tarp 26 šios premijos laureatų.

Mokslu Lietuvoje spausdinome ne vieną publikaciją iš Lietuvos nacionalinio muziejaus parodų atidary-

2009 m. Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatė Birutė Kulnytė

Ypatinga Nacionalinio muziejaus sėkme laikytina 2003 m. minint karaliaus Mindaugo karūnavimo 750-ąsias metines sukomplektuota ir iš Maskvos atvežta itin reta lituanistikos paroda *LDK ir Rusija XIV–XVIII amžiuje*. Tai buvo pirmasis bandymas į Lietuvą atvežti ir eksponuoti didžiulės istorinės vertės dokumentus, tarpvalstybinių sutarčių aktus, didžiųjų kunigaikščių sudarytas sutartis, taip pat LDK pasiuntinių įteiktas dovanas Rusijos valdovams, bažnytines relikvijas ir kitas vertybes.

2009-aisiais, Lietuvos paminėjimo

kuriuos gražinti Lietuvai. Antai 1900 m. Paryžiaus pasaulinėje parodoje parengta ir lietuvių ekspozicija. Dalis eksponatų taip ir liko Paryžiuje. Lietuvos nacionalinis muziejus veikiausiai imsis žygių, kad tie eksponatai grįžtų į Lietuvą, parengtų ir išleistų suvestinių katalogų pavidalu taptų prieinami visiems tyrinėtojams. Dar 1907 m. Jonas Šliūpas ragino nepamiršti tos parodos, „kad ji netaptų užmiršta mūsų tautos gyvenime (...) tai visgi buvo istoriškas atsitikimas mūsų tautoje“.

Kad etninė kultūra Lietuvos nacionaliniame muziejuje šandien pristatoma aukščiausiu lygiu, tai ir B. Kulnytės nuopelnas. Juk net ir valstiečio sėmėga, kaimietės moters sijoną galima taip eksponuoti, kad lankytojo akys nušvįstų, kad tie senojo kaimo lietuvių drabužiai taptų pasididžiavimo šaltiniu ir XXI amžiaus daug pasaulio mačiusiam žmogui. Tai muziejininkų menas, kurio iš Nacionalinio muziejaus galima pasimokyti. Tokių saugyklų, atsakingo, profesionalaus požiūrio į etnografinį eksponatą, ko gero, kitur Lietuvoje sunku rasti. Taip ir turėtų būti. Muziejaus Etnografijos skyrius, kuriam iki 1992 m. vadovavo B. Kulnytė, peraugo į Etninės kultūros centrą, atvirą visuomenei, rengiantį edukacines programas, lankomą moksleivių iš visos Lietuvos. Teisi I. Seliukaitė: tai ir yra surinktų eksponatų grąžinimas tautai, nes muziejus dirba ne sau. Pasakysime ir daugiau. Po Nacionalinio muziejaus stogu prieglobstį rado ir tautinio kostiumo studija, prieš kurį laiką atsidūrusi ant išnykimo ribos. Dabar muziejuje prie Etnografinio skyriaus įsikūrusios tautinio kostiumo atkūrimo dirbtuvės, kuriamos autentiškos audinių ir drabužių kopijos. Visa tai rodo ir B. Kulnytės platų požiūrį, net drąsą imtis naujų, kartais kai kam gal, atrodytų, šiek tiek rizikingų darbų.

Pajutę tikrą supratimą ir globą prie Lietuvos nacionalinio muziejaus pradėjo glaustis ir kai kurie kiti labai svarbūs muziejai: Vinco Kudirkos muziejus Kudirkos Naumiestyje (Šakių rajonas), Lietuvos nepriklausomybės Signatarų namai ir Kazio Varnelio namai-muziejus Vilniuje. Pirmajam – vieninteliame atkurtos nepriklausomy-

mybės metais savivaldybės lėšomis pastatytas pastatas, o Kazio Varnelio namai-muziejus, įsikūręs Vilniaus senamiestyje buvusiam Mažosios gildijos ir Masalskio namuose, rekonstruotame ir restauruotame pastate. Galimas dalykas, prie Nacionalinio muziejaus

2002 m. Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatai Daiva ir Evaldas Vyčiniai pradėjo renginį

prisiglaus ir Jono Basanavičiaus gimtoji sodyba Ožkabaliuose. Šiuo metu ja rūpinasi Marijampolės apskrities viršininko administracija. O tai juk ne vien materialinių išteklių ar nepriteklių, bet ir požiūrio, atsakomybės, prasmės suvokimo reikalai. Visa tai turėdami

gal laikas grįžti prie ištakų?

Gali atrodyti, kad šiek tiek nukrypome į lankas, bet Birutės Kulnytės ir jos vadovaujamo muziejaus darbuotojų pastangose šios nuostatos jaučiamos,

Nukelta į 11 p.

LR Ministras Pirmininkas Andrius Kubilius ir kultūros ministras Remigijus Vilkaitis patenkinti Vyriausybės sprendimu premiją skirti Birutei Kulnytei

mo, mokslinių konferencijų, įvairių leidinių pristatymo ir kitų renginių. Tai Lietuvos kultūrinio ir mokslinio gyvenimo dalis, nes be kolekcijų ir ekspozicijų formavimo nebūtų ir parodų, nevyktų turiningos mokslinės konferencijos – be jų neįsivaizduojamas muziejaus pilnakraujis gyvenimas. Didelio visuomenės susidomėjimo susilaukė bendromis jėgomis su Latvijos nacionaliniu istorijos muziejumi parengtos parodos *Žiemgaliai ir Kuršiai – Baltijos vikingai* kaip programos *Baltai* dalis. Šios dvi parodos surengtos Vilniuje ir Rygoje. Beje, Rygoje vyko ir sėliams skirtoji paroda. Dar pridursime, kad šių parodų ir archeologinių tyrinėjimų pagrindu išleisti vertingi katalogai – *Žiemgaliai ir Kuršiai*.

tūkstantmečio metais, iš Rusijos etnografijos muziejaus Sankt Peterburge sulaukta naujų išpūdingų eksponatų. Jų pagrindu surengta paroda *Senoji Lietuva*, išleistas vertingas lituanistinės medžiagos katalogas. Teisi Irena Seliukaitė sakydama, kad tą didelės apimties knygą net sunku pavadinti katalogu, nes tai tikras istoriografinių tyrinėjimų tomas. Senosios Lietuvos tyrinėtojams sugrąžinama istoriografinė medžiaga, kuri išsibarsčiusi po pasaulį ir kuri vėl bus aktualizuota.

Kad lankytojo akys nušvįstų

Realybė tokia, kad daug lituanistikos vertybių išblaškyta po platųjį pasaulį, pats laikas pradėti bent kai

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2009 m. „Mokslu Lietuva“ vykdo projektą Mokslui, visuomenei ir kultūrai. Siekdama populiarinti laikraštyje publikuojamą medžiagą redakcija leidžia naudotis publikacijomis tol, kol Spaudos radijo ir televizijos rėmimo fondas rems minėtą projektą.

LIETUVIŠKŲ GIESMYNŲ MEDŽIOKLĖJE

Trejus metus bendravo su Danieliumi Kleinu

Gerbiamas Profesoriau, parodėte stebėtiną prisirišimą prie savo tyrinėjimų objekto – Danieliaus Kleino, ir ištikimybę mokslui. Buvote tegu ir nuotolinis, bet birželį Danieliaus Kleino 400-osioms gimimo metinėms skirtos konferencijos dalyvis.

Netikėtai atsidūręs ligoninėje paprašiau savo žmonos Birutės išpėti konferencijos organizatorius ir rengėjus Vilniuje, kad atvykti negalėsiu. Svarbiausias konferencijos organizatorius dr. Artūras Judžentis tada paprašė atsiųsti bent jau pranešimą. Žmona į ligoninę atvežė mano parengtą ir tik ką išleistą Danieliaus Kleino faksimilinį leidimą, popieriaus ir per porą dienų baigiau jau pradėtą rengti pranešimą. Žmona perrašė tekstą kompiuteriu ir išsiuntė į Vilnių, kur ir buvo perskaitytas Vilniaus universitete konferencijos metu.

Aišku, tai nebuvo tobuliausias pranešimas, kurį kada nors esu parengęs – juk rašyta ligoninėje.

Vis dėlto tai istorija su laiminga pabaiga, nes išplėstą ir gerokai patobulintą Jūsų pranešimą Danieliaus Kleino konferencijos dalyviai, teisingiau sakant, vilnietiškoji konferencijos dalis, turėjo galimybę išklausti vėliau, spalio 27 dieną. Tokią galimybę Jums suteikė Danieliaus Kleino jubiliejinės konferencijos organizatoriai. Taigi spalio pabaigoje Vilniaus universitete įvyko konferencijos tarsi antroji dalis. Kas ne kas, o jau Danieliaus Kleino vėl dėl tokio pagerbimo tikrai neturėtų pykti.

Bet kuriuo atveju privalečiau pranešimą parengti, nes dirbdamas prie Danieliaus Kleino *Naujos giesmju knygos* faksimilinio leidinio turėjau su D. Kleinu „bendrauti“ beveik trejus metus. Tai buvo labai intensyvus bendravimas.

Parengėte išties labai solidžią knygą, išpūdingo formato, tačiau Danielius Kleinas yra tik pusės to folianto autorius?

Pusę knygos sudaro faksimilinis Danieliaus Kleino *Naujos giesmju knygos* leidinys, o kita dalis tenka šaltiniams ir faktams, perspausdintiems iš anksčiau leistųjų lietuviškųjų giesmyčių. Daugiausia perrašyta iš XVII a. Karaliaučiuje leistųjų giesmyčių, kuriuos rasti buvo gan sudėtinga. Pateikiamas platus įvadas, išsamūs komentarai lietuvių ir vokiečių kalbomis, giesmių sąrašai ir bibliografija, be to, išsamus jauno lituanisto Mindaugo Šinkūno straipsnis apie Kleino rašybą.

Tyrinėjo vokiškai

Nolens volens turėjote išitraukti į giesmyčių paiešką, tapote savotišku senųjų knygų detektyvu.

Teko dalyvauti paieškoje, kuri užtruko ir kainavo nemažai pastangų. D. Kleiną pradėjau tyrinėti 2001 metais. Prieš keletą metų interviu metu *Mokslo Lietuvos* skaitytojams minėjau, kad stengiausi tyrinėti vokiškai, t. y. nuosekliai.

Nepakenktų, jeigu iš naujo pakartosite, kaip tą vokišką arba nuoseklųjį tyrinėjimo būdą reikėtų suprasti.

Pradėti nuo pradžių, vadinasi, nuo Martyno Mažvydo. 2000 m. kaip tik buvo išspausdinti M. Mažvydo raštai ir jų šaltiniai, paskui Jono Bretkūno *Giesmės duchaunos*, kiek vėliau Lozorius Zengštoko (Sengstock) *Giesmynas*. Tai faksimiliniai leidiniai su visais šaltiniais. 2001 m.

Gvidas Mikelinis su naujuoju leidiniu „D. Kleino „Naujos giesmju knygos...“ skaito paskaitą „Danieliaus Kleino tradicijos giesmyčių tyrimas“

Į 2009 m. birželio 25 d. Vilniaus universitete vykusią Danieliaus Kleino 400-osioms gimimo metinėms skirtą tarptautinę mokslinę konferenciją *Danielius Kleinas ir jo epocha* Parnos universiteto ordinariui prof. Gvidui Mikelinui (Guido Michellini) atvykti sutrukdė nelaimingas atsitikimas. Susilaužęs koją birželio 15 d. jis atsidūrė ligoninėje, 17 d. buvo operuotas. Ligoninėje parengtas Gvido Mikelinio pranešimas Vilniaus konferencijoje perskaitytas pačiam autoriui nedalyvaujant. Teko atidėti ir iš anksto numatytą pašnekesį *Mokslo Lietuvos* redakcijoje. Užtat rudenį profesoriaus laukė tikras darbmetis. Spalio 1 d. Lietuvos mokslų akademijos užsienio nario naujų G. Mikelinio knygų *D. Kleino „Naujos giesmju knygos“*. *Tekstai ir jų šaltiniai bei Mažosios Lietuvos giesmyčių istorija: nuo Martyno Mažvydo iki XIX a. pabaigos* sutiktuvės, o spalio 27 d. savaip net Danieliaus Kleino 400-osioms gimimo metinėms skirtos tarptautinės mokslinės konferencijos tąsa, nes Vilniaus universiteto bibliotekos P. Smuglevičiaus salėje G. Mikelinis skaitė pranešimą *Danieliaus Kleino tradicijos giesmyčių tyrimas*. Prieš tai spalio 26 d. Filologijos fakultete skaitė paskaitą *Mažosios Lietuvos poetinės kalbos raida nuo Danieliaus Kleino iki Kristijono Donelaičio*, o spalio 29 d. – inauguracinę paskaitą *Lietuvių katalikų mokslo akademijoje, kurios nariu tapo šiais metais*. Taigi laisvas pokalbis *Mokslo Lietuvos* redakcijoje prof. Gvidui Mikelinui tikriausiai atrodė savotiškas atokvėpis tarp atsakingų renginių.

vasarą visus šiuos leidimo darbus baigiau, tad atėjo laikas imtis Danieliaus Kleino. 1666 m. išspausdintos D. Kleino *Naujos giesmju knygos* ir po metų be pakeitimų pakartotas antrasis leidimas labai svarbus moderniai lietuvių eilėdarai. Keturi žinomi knygos egzemplioriai saugomi užsienio šalyse: du Valstybinėje Prūsijos kultūros paveldo bibliotekoje Berlyne, po vieną Hercogo Augusto bibliotekoje Volfenbutelyje ir Torūnės universiteto bibliotekoje.

Kuo sudėtingas Danielius Kleinas

Į Kleino viršukalnę kopėte per Mažvydą, Bretkūną ir Zengštoką. Ar tai reiškia, kad Kleinas sudėtingiausias?

Kleinas iš visų šių autorių sudėtingiausias, nes jo *Naujos giesmju knygos* – gerokai didesnė knyga. Pradėjau Kleiną tyrinėti, norėjau parengti kritišką leidimą su šaltiniais, t. y. su autentiškais to laikotarpio tekstais. Maniau būsiant netikslinga vien tik perrašyti tekstus iš vokiškų antologijų, kurios parengtos XIX šimtmečiuje. D. Kleinas ir kiti jo *Giesmju* knygų sudarytojai ir leidėjai po ranka turėjo konkrečias knygas. Labai svarbu nustatyti – kokias, kuo rėmėsi savo leidimams. Kai pradėjau D. Kleinu domėtis, tyrinėti,

padėtis atrodė beviltiška. *Ar beviltiška kaip Lietuvos filologijos mokslas suprato D. Kleino epochą ir jį patį?* Ne, beviltiška man pačiam. Ir štai kodėl. Turėjome gero lygio vokišką giesmyčių tyrinėjimo repertuarą, kurio pagrindą sudarė *Die Gesangbücher der Stadt Königsberg* (Karaliaučiaus miesto giesmyčiai). Ta knyga parašyta 1927 m., autorė Ruth Führer joje mini,

kad 1650 m. Karaliaučiuje pasirodė didžiulis giesmytinis, aišku, vokiečių kalba. Tai *New Preussisches vollständiges Gesangbuch* (Naujai papildytas Prūsijos giesmytinis) – pilnas ir išties pirmas didelis XVII a. giesmytinis Prūsijoje.

Tai reiškie, kad Danielius Kleinas galėjo iš to giesmytinio imti giesmes savo leidiniams?

Iš esmės – taip. Tą XVII a. gies-

mytinį savo darbe retsykliais naudojo žymusis vokiečių himnologas Albert Fischer (1829–1896), kuris sudarė fundamentalią šešių tomų antologiją *Das deutsche evangelische Kirchenlied des 17. Jahrhunderts*. Tyrinėtojas rašė, kad minėtu giesmyčiu jis naudojosi Berlyne bibliotekoje, jį citavo.

Jums beliko to vokiečio tyrinėtojo pėdomis pasekti?

Būtų labai paprasta, jei tą egzempliorių būtų pavykę rasti. Deja. Minėtoji Ruth Führer, 1927 m. išleistas knygos autorė, rašė ieškojusi Berlyne to giesmytinio egzemplioriaus, bet nepavyko. Bibliotekos kataloge knyga buvo įregistruota, tačiau tyrinėtoja jos nerado – buvo dingusi. A. Fischer tą giesmių knygą naudojo 1870–1880 m., iš jos nurašė keliasdešimt giesmių.

Žinant vokiečių pedantiškumą ir skrupulingumą galėtume spėti, kad tas egzempliorius greičiausiai dingio per Pirmąjį pasaulinį karą?

Galėjo dingti per karą, bet tai tik spėjimas. Žinoma, tas tyrinėtojas labai svarbus giesmytinis perspausdintas 1653, 1655 ir 1657 metais.

Akivaizdu, kad giesmytinio paklause buvo didelė, todėl buvo perleidinama XVII a. viduryje. Ar tie leidimai buvo papildomi naujomis giesmėmis, o gal kartojami be pakeitimų?

Iš esmės buvo perspausdinamas tas pats giesmytinis, nauji leidiniai nedaug papildomi. Paprastai prie pakartotinio leidimo atskirai buvo pridėdamos naujų giesmių dalys. Labai gera leidybos metodika.

Tai kuriuo leidimu rėmėsi D. Kleinas? Aptikta nauja giesmė D. Kleino knygoje reikštų, kad galėjo būti naudotas būtent tas vokiško giesmytinio leidimas, kai ta nauja giesmė pirmą kartą išspausdinta, bent jau ne anksčiau.

Galima spėti, kad Kleinas rėmėsi pirmuoju to giesmytinio leidimu. Visa bėda, kad įrodyti nelengva, nes pirmasis leidimas neprieinamas, dingęs.

Įdomu, kad visų keturių leidimų nė vieno egzemplioriaus nebuvo Karaliaučiaus bibliotekose, kai savo knygą rašė Ruth Führer. Ji gyveno Karaliaučiuje, bet nė vieno iš tų egzempliorių savajame mieste nerado.

Ar ne keista, kad svarbiausiose Prūsijos bibliotekose Karaliaučiuje nebuvo tokių reikšmingų visam kraštui giesmyčių?

Galėjo būti ir taip, bent jau vienas bibliotekininkas iškėlė tokią versiją: dažnai naudojami giesmytiniai galėjo nusidėvėti ir būdavo išmetami. Tačiau faktas, kad po Pirmojo pasaulinio karo

Lietuvos mokslų akademijos užsienio narys G. Mikelinis pristato savo naują parengtą knygą; toliau iš dešinės – akad. Zigmąs Zinkevičius, prof. Danguolė Mikulėnienė ir prof. Domas Kaunas

*N*e tik krizės, bet ir kasdienio gyvenimo iššūkiai liudija, kad vis didesnės reikšmės šalies ir jos gyventojų gerovei turi mokslas ir inovacijos, kvalifikuota ir operatyvi, mokslinė ekonominės situacijos analizė. Lietuvos mokslų akademijos nariai, organizuodami įvairias tarptautines konferencijas, dalyvaudami Europos Sąjungos mokslo programose, bendradarbiaudami su tokiais naujais partneriais kaip antai Nacionalinė moksleivių akademija, skatindami naujų mokslo sričių sąsajas, populiarindami mokslą, ugdo visuomenės mokslo kultūrą ir padeda kurti efektyvesnius šalies valdymo, mokslo politikos instrumentus. Tokia buvo Lietuvos mokslų akademija 2009-aisiais ir tokia, tikiuosi, išliks kitais metais.

Nuoširdžiai sveikindamas ir linkėdamas „Mokslo Lietuvos“ skaitytojams šviesių ir kūrybingų Naujųjų metų
LMA prezidentas akad. Valdemaras Razumas

LMA specialiojoje sesijoje „Mokslas: kartų ryšys“

„Karštas“ mokslas CERN'e

Šiomet sukako penkeri metai nuo Lietuvos Respublikos ir Europos didelių energijų fizikos tyrimo organizacijos CERN bendradarbiavimo susitarimo pasirašymo. Tada valstybinių lygiu įtvirtintas jau anksčiau prasidėjęs Lietuvos mokslininkų dalyvavimas bene didžiausios pasaulyje mokslinės laboratorijos veikloje. Tarpininkaujant Lietuvos mokslų akademijai, susitarimas neseniai pratęstas, pažymint abipusę jo naudą. CERN Didysis hadronų greitintuvas rengiamas nuolatiniam darbui. Jo pluoštelį protonų energijos, registruotos lapkričio pabaigoje, jau yra didesnės už kada nors pasiektas. Šios fantastiškos mašinos paskirtis – padėti rasti vis dar nežinomus atsakymus į esminius gamtos pažinimo klausimus.

Didžiuoju hadronų greitintuvu per valandą gali būti atlikta tai, kas prieš dvi dešimtis metų CERN greitintuvais būdavo padaroma per dienas ar savaites. Ilgas, dešimtmečius kruopščiai planuotas ir vykdomas projektas, beje, pareikalavęs daugiau pastangų ir išteklių, nei iš anksto manyta, atrodo subrendęs duoti vaisių mokslo proveržių pavidalu. Malonu, kad jame Lietuva – pripažintas partneris: mūsų žmonės prisideda kurdami rezultatų apdorojimo algoritmus ir būsimų detektorių prototipus, mokslininkai ir studentai išmoksta naudingų dalykų iš aukščiausios kvalifikacijos mokslinių tyrimų grupių. Kūrybingų ir praturtinančių naujomis fundamentinėmis žiniomis ateinančių metų CERN komandai!

Plačiau ML apie CERN rasė <http://www.lms.lt/ML/200421/20042106.htm>

TECHNIKOS MOKSLŲ SKYRIUJE

Dėmesys šalies energetikai

LMA Technikos mokslų skyrius kartu su Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio klubo iniciatyvine grupe 2009 m. sausio 27 d. surengė sesiją-konferenciją *Ekstremali Lietuvos energetikos būklė*, kurioje dalyvavo Seimo nariai, politikai, energetikos, fizikos, ekologijos srities mokslininkai, specialistai praktikai. Konferencijos metu visapusiškai apžvelgta esama situacija, pateikta nemažai racionalių siūlymų dėl Ignalinos AE darbo pratęsimo, išsakyta kritika dėl politikų ir LEO LT veiklos.

Įvertinant energetikos perspektyvą ir atsižvelgiant į NATO Mokslas taikai ir saugumui komiteto rekomendacijas, TMS vasario mėnesį ataskaitinės sesijos metu aptarė šalies energetinio ir kibernetinio saugumo klausimus, siūlymus įsteigti atitinkamas energetinio saugumo ir kibernetinio saugumo komisijas. Parengti šių komisijų steigimo pagrindimai visapusiškai apsvarstyti Technikos mokslų skyriaus visuotiniame susirinkime – nutarta jas įsteigti.

Mokslas: kartų ryšys

Šių metų lapkričio 3 d. Lietuvos mokslų akademijoje (LMA) įvyko speciali sesija *Mokslas: kartų ryšys*. Jos metu penktuosius gyvavimo metus mininčios Nacionalinės moksleivių akademijos (NMA) nariai, rėmėjai ir vadovai svečiavosi Lietuvos mokslų akademijoje.

Renginį inicijavo buvusi NMA vadovė doc. Bronė Narkevičienė ir kai kurie Lietuvos mokslų akademijos nariai, nuo pat pradžių dalyvavę NMA veikloje: prof. Valdas Laurinavičius, prof. Eugenijus Butkus. Nuspręsta, kad galima rasti sąlyčio taškų tarp

LMA ir galbūt ateityje akademikais tapsiančių jaunųjų šalies talentų.

Akademijoje vaikams šalia dalykinio mokymo 8 sekcijose siūloma: asmeninė ugdymo, pilietiškumo skatinimo ir bendruomenės kūrimo programos. Dominuoja nuotolinis mokymas, tačiau vyksta ir sesijos, kai mokiniai dirba kartu. Taip formuojasi jų bendruomenė, kurioje jie puikiai jaučiasi. LMA nariai taip pat ketina padėti NMA pasiekti ambicingų tikslų.

Po to pereita prie pranešimų, kuriuos susirinkusiesiems parengė žy-

miausi Lietuvos mokslininkai, LMA nariai: akad. Jurgis Brėdikis, LMA mokslinis sekretorius prof. Domas Kaunas, VU profesorius, fizikas Juozas Vidmantis Vaitkus, šiuo metu aktyviai bendradarbiaujantis su kolegomis mokslininkais, kartu planuojančiais eksperimentus CERN'e, prof. Valdas Laurinavičius, LMA narė koresp. Viktorija Dajotytė-Pakerienė, pasirinkusi temą apie kūrybingumą ir kūrybiškumo atpažinimą.

Rengiantis naujiems iššūkiams

Siekiant skatinti bendradarbiavimą ir partnerystę, įgyvendinti bendrus mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą, 2009 m. gruodžio 1 d. Mykolo Romerio universitete (MRU) įvyko bendras šio universiteto Senato ir Lietuvos mokslų akademijos Prezidiumo posėdis.

MRU rektorius, prof. Alvydo Pumpučio manymu, daugiau dėmesio būtina skirti socialinių mokslų plėtrai ir ieškoti sąsajų su technologiniais mokslais, nes pasaulyje pagrindiniu BVP kūrėju tampa paslaugų sfera. Bręsta naujos socialinės veiklos organizavimo technologijos, kinta požiūris į patentus ir inovacijų procesus. Kyla naujų problemų, kurias galima įveikti suvienijus skirtingų sričių, humanitarinių, socialinių, teisės ir techninių mokslų specialistų pastangas ir žinias.

Posėdžio dalyviai savo pranešimuose kalbėjo apie strateginio mąstymo logikos svarbą valstybės ekonominei politikai (LMA narys koresp. Aleksandras Vasiliauskas), apie interaktyvias technologijas intelektinių paslaugų klasteriuose (akad. Antanas Buračas), paslaugų sektoriaus plėtrą ir inovatyvių projektų kūrimo perspektyvas (doc. dr. Algis Dobravolskas ir LMA narys koresp. Vytautas Ostaševičius). Svarstomas Lietuvos mokslų akademijos ir MRU bendradarbiavimo sutarties projektas, planuojama parengti paslaugų sektoriaus klasterizacijos koncepciją.

Baltų kalbotyros riteris

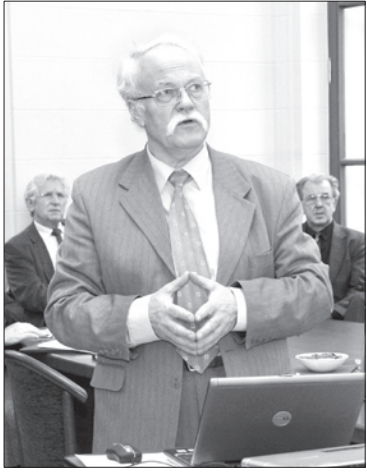
Lietuvos MA užsienio narys Pietro Umberto Dini (kairėje) ir Lietuvos MA prezidentas akad. Valdemaras Razumas

2009 m. birželio 23 d. įvyko žymaus italų kalbininko, baltisto Lietuvos MA užsienio nario prof. Pietro Umberto Dini (Pietro Umberto Dini)

inauguracija. Išskilmėse dalyvavo Nepaprastasis ir įgaliotasis Italijos ambasadorius J. E. ponas Renato Maria Ricci, LMA nariai, mokslo ir studijų institucijų atstovai ir kiti. LMA prezidentas akad. Valdemaras Razumas pasveikino susirinkusiuosius ir suteikė žodį LMA nariui koresp. Algirdui Sabaliauskui pristatyti inauguruojamąjį LMA užsienio narį. Prof. A. Sabaliauskas išsamiai ir įdomiai papasakojo apie prof. P. U. Dini veiklą, nuveiktus darbus, asmeninius išspūdžius. LMA mokslinis sekretorius LMA narys koresp. Domas Kaunas perskaitė lotynų kalba parašytą LMA užsienio nario diplomą ir kartu su LMA prezidentu įteikė jį prof. P. U. Diniui. Naujasis LMA užsienio narys prof. P. U. Dini lietuviškai skaitė paskaitą *Baltų kalbotyros apyaušriai. Baltų kalbų paleokomparatyvistinės sampratos kalbotyros istoriografijos kontekste*.

MATEMATIKOS, FIZIKOS IR CHEMIJOS MOKSLŲ SKYRIUJE

Lietuvos mokslo finansavimo perspektyvos

Pranešimą skaito LMA narys ekspertas Valdas Laurinavičius

2009 m. lapkričio 24 d. Lietuvos mokslų akademijoje vyko Matematikos, fizikos ir chemijos mokslų skyriaus išplėstinis posėdis, kuriame aptarti „7BP, prioritetinių mokslų kryptių ir ATP programų rezultatai

Lietuvos fizinių mokslų plėtros aspektu“. Pranešimą skaitė LMA narys ekspertas Valdas Laurinavičius. Jis akcentavo, kad šiuo metu išibėgėja 7 BP programa. Nauja veikla yra *Idėjų* programa, kuriai skirta 7,51 mlrd. eurų – 14 proc. visų lėšų. Šioje veikloje numatyta finansuoti geriausius mokslininkus, dirbančius Europoje ir vykdančius pačius novatoriškiausius projektus. Vienintelis atrankos kriterijus – aukšta mokslinių tyrimų kokybė. Ši veikla nulems tolesnę mokslo ir technologijų raidą Europoje. Gaila, tačiau Lietuvos mokslininkai šioje veikloje nelaimėjo nė vieno projekto.

Ne mažiau svarbūs ir vidiniai šalies ištekliai, skiriami mokslui. Kaip atrodo Lietuvos nacionalinio grantinio finansavimo sistema? Grantinis finansavimas yra neadekvatus Lietuvos moksliniam potencialui. Lietuvos valstybė nepanaudoja turimo mokslinio potencialo, taigi jis prarandamas. Be to, nesukūrus stiprios nacionali-

nės grantinio finansavimo sistemos, neįmanoma išmokti laimėti grantų tarptautiniame lygmenyje.

LMA nario eksperto, Lietuvos mokslų tarybos pirmininko Eugenijaus Butkaus pranešime *Lietuvos 2007–2013 m. ES struktūrinės paramos naudojimas MTEP plėtrai* akcentuota, kad mokslininkams ir tyrėjams atsiveria didelės galimybės tyrimams plėtoti. Lietuvos mokslo taryba numato administruoti programas ir tyrimus valstybės biudžeto lėšomis: Nacionalinės ir kitos mokslo programos, parama mokslo organizacijoms ir mokslininkų mobilumui (trumpalaikės išvykos), taip pat Europos Sąjungos struktūrinės paramos lėšomis: subsidijos aukšto lygio mokslininkams, podoktorantūros stažuotės, parama trumpalaikiams mokslininkų vizitams, atvykstantiems į Lietuvą, studentų mokslinės veiklos skatinimas. Moksliniai tyrimai bus plėtojami ir pagal dvišales tarptautines sutartis.

BIOLOGIJOS, MEDICINOS IR GEOMOKSLŲ SKYRIUJE

Apie vaikų augimo standartus

Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedra kartu su Lietuvos mokslų akademija (LMA) ir Vilniaus universiteto Vaikų ligonine 2009 m. birželio 29–liepos 1 d. organizavo tarptautinę mokslinę konferenciją *Vaikų augimo standartai: nacionaliniai ar tarptautiniai, „natūralūs“ ar „dirbtiniai“*.

Konferencijoje pranešimus skaitė Austrijos, Didžiosios Britanijos, JAV, Latvijos, Lenkijos, Lietuvos, Rusijos, Šveicarijos, Vokietijos auksologai, žmogaus biologijos tyrėjai, biomedicininės statistikos ir augimo standartų specialistai, pediatrai, neonatologai, endokrinologai, ginekologai, odontologai.

Aptarti teoriniai ir praktiniai auksologijos klausimai, nūdienos vaikų fizinės būklės problemos. Vaikų augimo ir brendimo tyrinėjimai susiję su medicinos praktika – pediatrija, neonatologija, akušerija, endokrinologija, visuomenės sveikata. Aptartos vaikų augimo aktualijos besikeičiančių aplinkos veiksnių (socialinių, ekonominių, mitybos) fone, nagrinėta augimo sutrikimų įtaka bendrai sveikatos būklei ir augančios kartos sveikatos rizikos veiksniai.

Nutarta, kad PSO siūlomi augimo vertinimo kriterijai neatitinka Lietuvos ir daugelio kitų Europos šalių vaikų augimo ypatumų, o svarbiausia – skiriasi vaikų augimo kriterijų ribinės reikšmės. Be to, nutarta atnaujinti Lietuvos vaikų augimo normatyvus pagal naujausius Lietuvos vaikų tyrimo duomenis.

Regeneracinės medicinos link

Lietuvos imunologų draugija ir LMA Biologijos, medicinos ir geomokslų skyrius 2009 m. spalio 1 d. organizavo konferenciją *Kamieninės ląstelės: galimybės ir panaudojimas*.

Konferencijos dalyviai mokslininkai, gydytojai ir besidomintieji kamieninių ląstelių gydomosiomis galiomis domėjosi realiomis jų taikymo galimybėmis Lietuvoje, etikos problemomis, galimais žalingais poveikiais, gydymo kaštais.

Pastaraisiais metais Lietuvoje

susiformavo mokslininkų grupės, įvaldžiusios įvairių tipų kamieninių ląstelių išskyrimo, charakterizavimo, auginimo ir dauginimo metodikas. VU Eksperimentinės ir klinikinės medicinos institute išskirtos ir charakterizuotos žmogaus mezenchiminės kamieninės ląstelės. Biochemijos instituto mokslininkai kartu su kolegomis iš VUL *Santariškių klinikos* vykdo triušio ir pelės skeleto raumenų kamieninių ląstelių tyrimus. VU Imunologijos institute tiriamos pelių

hemopoetinės kamieninės ląstelės: jų diferenciacija, migracijos į patologinį židinių mechanizmai.

Įgyvendintas infrastruktūros gerinimo projektas *Nacionalinis kamieninių ląstelių centras*. Įsigyta įranga leidžia vykdyti išsamesnius kamieninių ląstelių tyrimus, sudaro užuomazgą regeneracinės medicinos taikomajai plėtrai, kuri, tikėtina, bus tęsiama Inovatyvios medicinos centre, bendradarbiaujant su *Santaros* slėnio mokslo ir pramonės partneriais.

Ekosistemų tyrimai Baltijos regione

2009 m. spalio 27 d. Lietuvos MA Biologijos, medicinos ir geomokslų skyrius organizavo konferenciją LVMSF projekto *Ekosistemų vystymosi kryptys ir populiacijų fitogeografijos molekuliniai tyrimai Baltijos regione* rezultatams aptarti. Šis projektas yra 2003–2006 m. vykdyto LVMSF projekto *Baltijos regiono poledynmečio ekosistemų formavimasis ir pokyčiai (molekulinių ir tradicinių duomenų šaltiniai)* tęsinys. Taip pat šis renginys suteikė galimybę Lietuvos mokslininkams, dirbantiems ekologijos ir sistematikos srityse, įsisavinti molekulinį tyrimų metodus.

Konferencijos metu aptarta gausi projekto dalyvių sukaupta medžiaga. Ji parodė, kad tyrimai Baltijos regione yra labai informatyvūs ne tik paties regiono poledynmečio biotos formavimosi pažinimui, – jie reikšmingi visos padengtos pleistocene ledynais Europos teritorijos re-kolonizacijos eigos rekonstrukcijai bei vykusių klimato kaitos sąlygose genetinių ir ekologinių pokyčių analizei.

HUMANITARINIŲ IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ SKYRIUJE

Prisimenant akademiką Eduardą Vilką

Iš kairės: LMA narys koresp. Vytautas Kaminskas, LR Seimo Pirmininkas Česlovas Juršėnas, LMA Humanitarinių ir socialinių mokslų skyriaus pirmininkas narys koresp. Aleksandras Vasiliauskas

2009 m. gegužės 18 d., minint akademiko Eduardo Vilko mirties metines, Lietuvos mokslų akademijos prezidentas, nariai, Akademiko kolegos, bendraminčiai, mokiniai, buvę klasės ir studijų draugai, susirinkę Antakalnio kapinėse, padėjo gėlių ant Akademiko kapo.

Gegužės 20 d. Lietuvos mokslų akademijoje įvyko akademiko Eduardo Vilko atminimui skirta popietė, kurią organizavo Lietuvos mokslų akademija, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų klubas, koncernas *Achemos grupė*, Ekonomikos institutas, Mokslininkų rūmai.

Akademikas Eduardas Vilkas nespėjo įgyvendinti savo sumanymo – išleisti dvi autorines knygas. Knygas *Ekonominis Lietuvos veidas* ir *Neramios savaitės Lietuvoje* išleido koncernas *Achemos grupė*.

ŽEMĖS ŪKIO IR MIŠKŲ MOKSLŲ SKYRIUJE

Inovacijos Lietuvos žemės ūkiui

LMA Žemės ūkio ir miškų mokslų skyrius, Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, LR žemės ūkio ministerija ir LR žemės ūkio rūmai 2009 m. gegužės 27–29 d. Lietuvos agrarinės ekonomikos institute surengė tarptautinę mokslinę konferenciją *Europos Sąjungos parama 2007–2013 m.: nauji iššūkiai ir inovacijos žemės bei maisto ūkiui*, skirtą Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto įkūrimo 50-mečiui. Konferencijoje dalyvavo Čekijos, Italijos, Latvijos,

Lenkijos, Lietuvos, Prancūzijos, Portugalijos, Slovakijos, Slovėnijos, Vengrijos, Vokietijos mokslininkai, specialistai.

Instituto darbuotojus jubiliejaus proga sveikino ir padėkos raštus įteikė LR Seimo Kaimo reikalų komiteto pirmininkas Edmundas Pupinis, Žemės ūkio ministras Kazys Starkevičius, Švietimo ir mokslo ministerijos sekretorė Lina Domarkienė, Lietuvos mokslų akademijos prezidentas akad. Valdemaras Razumas ir kiti.

Kaip naudosis Lietuvos upių vandenį?

Apskritojo stalo diskusijoje 2009 m. lapkričio 24 d., kurią rengė LMA Žemės ūkio ir miškų, Technikos mokslų skyriai bei Vandens problemų taryba, mėginta atsakyti į klausimą „Ar galimas tvarus Lietuvos upių vandens naudojimas?“. Joje dalyvavo per 50 aplinkosaugos, energetikos, mokslo, valdžios, verslo, visuomenės atstovų. Diskusiją pradėjo ir įžangos žodį tarė LMA narys koresp. Albinas Kusta. Sveikinimus ir trumpus pranešimus skaitė LR energetikos viceministras

Henrikas Bernatavičius ir LR Seimo Aplinkos apsaugos komiteto pirmininkas Jonas Šimėnas. Jie pabrėžė naujas tvaraus Lietuvos upių naudojimo galimybes, subalansuotą skatinimą tiek energetikai, tiek kitiems vandenų verslams. Pranešimuose VDU prof. Romas Juknys išdėstė neigiamą požiūrį į hidroenergetiką ir vidaus vandenų laivybą. Prelegentas – LŽŪU prof. Petras Punys – pagrindė laivybos ir hidroenergetikos plėtros galimybes.

Medžiagą parengė LMA moksliniai sekretoriai A. Bagdonavičienė, S. Aukštinaitenė, dr. B. Jaskelvičius, dr. D. Lukianienė, dr. J. Olechnovičienė, LMA n. e. E. Butkus, LMA n. e. V. Laurinavičius, akad. V. Kontrimavičius, dr. M. Mauricas, prof. J. Tutkuviene V. Valuckienės nuotraukos

Baltasis šviesoraščio metraštinkas, arba Penki vakarai su Bernardu

Pradžia Nr. 15

Liepų gatvė – Klaipėdos puošmena

Jurgis Zauerveinas – tai ne šiaip europinio masto asmenybė, palikusi savo pėdsaką ir Klaipėdoje, bet tautas ir valstybes jungiantis tiltas, jo atminimas negali būti pamirštas. Klaipėdoje atminimą įprasmina J. Zauerveino gatvė, bus ir jam skirtas paminklas. Pasak Bernardo Aleknavičiaus, geriausia vieta Jurgio Zauerveino paminklui Klaipėdoje būtų Liepų gatvė, kur lankydavosi, viešbutyje apsistodavo ir kūrybiškai reiškėsi didysis poliglotos. Esama ir kitų pasiūlymų. Tiktų skveras prie Didžiosios Vandens gatvės senamiestyje, kur stovėjo istoriniai pastatai, o juose lankėsi ar net gyveno ir kūrė J. Zauerveinas. Nebloga vieta paminklui ir Ferdinando aikštė prie J. Zauerveino gatvės. Kuo daugiau tinkamų vietų, tuo geriau, bet Bernardas laikosi savo nuomonės: geriau kaip Liepų gatvėje nerasiu.

XIX a. dabartinėje Liepų gatvėje stovėjo užiegos namai, kuriuose apsistodavo į Klaipėdą atvykėdavo poliglotos ir didysis humanistas J. Zauerveinas. Čia į įvairias pasaulio kalbas vertė *Bibliją* pagal Biblijos draugijos užsakymus ir taip panaudodavo savo kaip daugybės pasaulio kalbų mokovo sugebėjimus. Iš to faktiškai ir gyveno, tad dažnai eidavo į netoliese buvusį pašta teirautis, ar Biblijos draugija iš Londono neatsiuntė jam priklausiančio honoraro. Kartais tekdavo ilgokai laukti vėluojančių pinigų ir profesoriui būdavo striuka, užiegos namuose gyvendavo į skolą.

Dabartinės Liepų gatvės vietoje kadais driekėsi užmiešio pievos ir ganyklos, vėliau kūrėsi sodybos, davusios pradžią priemiesčiui, kuris XVI a. pabaigoje pavadintas Krūmamiestiu. Jame daugiausia gyveno neturtingi lietuviai, kurie nebuvo įleidžiami į miestą anapus Danės upės. Upė skyrė miestą nuo užmiešio, ja ėjo Klaipėdos senamiestio riba. Tik XVIII a. pabaigoje į miesto sudėtį pateko ir upė, iki tol miestas plėtojosi saloje, vėliau tik kairiajame Danės krante. Dešiniajame krante, t. y. užmiestyje stovėjo pašto pastatas, netoliese užiegos namai. Atvažiuojant į Klaipėdą pašto karietų vežikai ir pirkliai ten iškinkydavo arklius, paleisdavo į žardžius ganytis, o patys apsistodavo užiegos namuose. Jokių kitų pastatų nebuvo, ganėsi arkliai, todėl ta vieta ir buvo vadinama Žardžiais.

1780 m. dabartinė Liepų gatvė Klaipėdos miesto plane pažymėta kaip arklių ganykla – Krūmamiestis, būta ir Žasų turgaus pavadinimo, nors jau plito ir ilgainiui prigijo Naujamiestio vardas. Gatvės dar nebuvo, bet jau stovėjo karčema. Dešiniajame Danės krante buvo statomi sandėliai, miško medžiagos uostai, lentpjūvės ir kitos įmonės. Naujamiestyje pradėjo kurtis pirkliai, amatininkai, kerčėmų savininkai. Nutiesta pirmoji Naujamiestio gatvė, kurią vokiečiai vadino Rosgarten, t. y. žirgų aptvaras. Kai 1923 m. Klaipėda prijungta prie Lietuvos, pavadinimas sulietuvintas, pakeistas į Žardžių (irgi reiškė aptvarą) gatvę – tai dabartinė Vytauto gatvė.

Matyt, XVIII a. pabaigoje ar XIX a. pradžioje per Žasų turgų nutiesta antra tranzitinė gatvė, lygiagrečiai Žardžių gatvei. Apsodinta liepomis, o leidus statyti gyvenamuosius namus ėmė formuotis viena

Retai kada galima išvysti tokį vaizdą, kad Danės upės neraižytų laivai laiveliai

gražiausių miesto gatvių – Liepų alėja. XIX a. antrojoje pusėje karčema paversta nuomos namu. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Liepų alėja pervadinta į Aleksandro gatvę. Šiuo vardu galėjo patekti ir į J. Zauerveino dienaščius, kuriuose mokslininkas savo mintis ir išpuodžiū užrašinėjo apsistojęs Klaipėdoje.

Nuo 1923 m., kai Klaipėda tapo Lietuvos miestu, gatvių pavadinimai

Karys budi Lietuvos sargyboje

buvo lietuvinami, nors provokiškas magistratas neskubėjo jų keisti. Vokiečiai ir toliau gatves vadino vokiškais vardais, o lietuviai – sulietuvintais. Antai net 1935 m. pagrindinę miesto gatvę lietuviai vadino Liepojos (Liepojaus), o vokiečiai – Libauer Strasse. Aleksandro gatvė, nors ne iškart, buvo pervadinta į Prezidento Smetonos alėją. 1939 m. kovo 23 d. Klaipėdą aneksavę Vokietijos naciai ją iškart pervadino į Adolf Hitler Strasse – Hitlerio gatvę, o Liepojos gatvę pavadino Reichstago prezidento Hermano Geringo vardu. Lietuviški vardai vienu mostu ištrinti iš miesto planų ir žemėlapių. Po Antrojo pasaulinio karo daliai gatvių sugrįžo pirminiai pavadinimai, bet toli gražu ne visi. Antai Liepų gatvė pavadinata M. Gorkio vardu, nors vyresnieji

klaipėdiečiai kitaip kaip Liepų gatve jos nevadino.

Kad tušti ginčai neužgožtų darbų

Liepų gatvei lygiagrečiai Vytauto gatvė (buvusi Žardžių), kurioje gyvena Antanina ir Bernardas Aleknavičiai, dabartinį pavadinimą gavo pirmojo Klaipėdos miesto vykdomojo komiteto pirmininko Viktoro Bergo dėka. Būta ir perdėm ideologizuotų keitimų: I. Kanto gatvė buvo virtusi M. Melnikaitės, Laukininkų – Pergalės, Puodžių – V. Kapsuko gatve ir pan.

Liepų gatvė išlieka gražiausia Klaipėdos gatvė, net ir per Antrąjį pasaulinį karą išsaugojusi daug istorinių ir architektūrinių prasmę vertingų pastatų. Gal tik gaila liepų alėjos, kurios pokaryje nepavyko išsaugoti. 2001 m. Klaipėdos verslininko, investicinių bankininkystės užsiimančios kompanijos *Hortus Investment* direktoriaus ir valdybos pirmininko Valdemaro Vaičekausko lėšomis ir pastangomis atnaujinti kadais buvę užiegos namai, kuriuose su savo dideliu kelioniniu lagaminu, prikrautu knygų, apsistodavo Jurgis Zauerveinas. Dabar šis pastatas pradėjo naują gyvenimo tarpą – tapo verslo centru *Liepų alėja*. Dabartinis pastato savininkas, suvokdamas istorinio pastato vertę, finansavo architektūrinius pastato tyrimus ir jį restauravo, pritaikydamas naujai paskirčiai. Bernardas įsitikinęs, kad čia atsiradusi Jurgio Zauerveino skulptūra būtų ne tik puikus meninis, bet ir Klaipėdai labai prasmingas paminklas. Paminklo kaina neviršytų 100 tūkst. litų.

Tad kol klaipėdiečiai diskutuoja, kada ir kur mieste bus pastatytas paminklas Jurgiui Zauerveinui, Bernardas gyvena tarsi visai kitame laike: jis tvirtai tiki, kad jokios krizės nesustabdys gero sprendimo ir toks paminklas greitai iškils. Gal išties vieną dieną išgirsime, kad Klaipėdoje atidengtas šis ilgai lauktas paminklas.

O tada ateis metas ir Vydūnui,

Kalbų genijui skirtoji knyga

Bernardo rankose didelė vokiečių kalba išleista storoka knyga – *Kalbos genijus – Georgas Zauerveinas* (Das Sprachgenie. Georg Sauerwein – Eine Biographie. Igel Wissenschaft, Oldenburg, 2003). Veikiausiai jis vienintelis Klaipėdoje turi šią Hanso Masalskio parašytą ir Vokietijoje išleistą knygą. Pats autorius, kuris parašė dvi knygas apie Zauerveiną, ir padovanojo šią gražiai nuotraukomis iliustruotą knygą Bernardui. Vis dėlto H. Masalskis nepalėnė iš Pagėgių kilusio Kujaus, kuris pasitraukęs į Vokietiją, pasak B. Aleknavičiaus, daugiausia iš lietuvių yra parašęs apie J. Zauerveiną.

Beveik prieš 30 metų H. Masalskis paskambino Bernardui, pasveikino su 50-mečiu, nuo to meto ir susibičiuliavo. Atvažiuojant į Klaipėdą aplankydavo Aleknavičius, kartais apsistodavo jų bute. Bernardas pasistengė suvesti Hansą Masalskį su aktoriumi ir režisieriumi Valentinu Masalskiu, abu nufotografavo, bet jiedu bendrų giminės šaknų nerado, tebuvo bendrapavardžiai.

Evės Simonaitytės giminaitis H. Masalskis lietuviškai kalbėjo nepergeriausiai, bet tai jam nesutrukdė Vokietijoje pusiau vokiškai, pusiau lietuviškai leisti žurnalą *Nemuno kraštas*. Tiksliau žurnalą leido Lietuvių literatūrinė draugija Vokietijoje, kurios pirmininkas buvo H. Masalskis. Draugija įkurta dar XIX a. klaipėdiečio K. R. Jakobio, kuris buvo Laukininkų bažnyčios klebonas. Draugijai priklausė A. Becenbergeris, J. Zauerveinas ir kiti žymūs asmenys, kuriems buvo brangi lietuvių kalba, kurie rūpinosi jos tyrinėjimu, nes matė jos spartų nykimą. Kai 1923 m. Klaipėdos kraštas prisijungė prie Lietuvos, draugija nustojo veikti, o po Antrojo pasaulinio karo H. Masalskis draugiją Vokietijoje atgaivino.

Prie šio verslo centro Liepų gatvėje netrukus iškils paminklas J. Zauerveinui

Žurnalą *Nemuno kraštas* puošė Mažosios Lietuvos vėliava ir herbas (Vytis). Daugumos autorių straipsniai buvo spausdinti vokiečių kalba, bet buvo ir lietuviškų. Vadovaujant H. Masalskiui kai ką žurnalas išspausdindavo ir iš B. Aleknavičiaus rašinių, tiesiog persispausdindavo iš lietuviškų leidinių. Bernardas nepykdavo, džiaugėsi, kad jo publikacijos Vokietijos lietuviams buvo žinomos ir įdomios.

Kuo Bernardas sudomino H. Masalskį? Pirmiausia gal tuo, kad Seinuose einančiame lietuvių leidinyje *Aušra* išspausdino straipsnį apie Evę Simonaitę, ant kurios kelių sėdėjęs mažas Hansas Masalskis per kažkurio savo giminaičio vestuves. Gal tai ir ne pats didžiausias paties H. Masalskio nuopelnas, bet B. Aleknavičiui buvo proga šioms dviem asmenybėms skirtą straipsnį paviešinti.

Antrojo pasaulinio karo metais

Klaipėdos laikrodžių muziejus taip pat įsikūręs Liepų gatvėje

H. Masalskis kovėsi Rytų fronte. 1943 m. vykstant kruviniams mūšiams prie Smolensko jis buvo tanko vadas ir Bernardui pasakojo tokią istoriją. Sovietams puolant vokiečiai traukėsi iš užimtų pozicijų, bet gavo įsakymą iš naujo išrikiuoti tankus ir vėl puliti priešą. Tankų degalų bakai buvo beveik tušti – tie, kurie pajudėjo į ataką, nė vienas negrįžo. Degalai baigėsi ir tankai virto iš vietos nejudančiomis patrankomis atvirame lauke – puikiausiu taikiniu priešui. Kaip išliko H. Masalskis su savo įgula? Nepakluso įsakymui ir su tuščiais degalų bakais iš vietos nepajudėjo. Net sunku patikėti, kad nebuvo nuteistas karo tribunolo už vado įsakymo nevykdymą.

Ši istorija vokiečių karinę vadovybę parodė iš kiek netikėtos pusės. Skirtingai nuo sovietų vokiečiai saugojo savo karių gyvybes, kovos lauke nepalikdavo sužeistųjų ir žuvusiųjų. Apie tai savo prisiminimų knygoje rašo ir Brunas Sutkus, vienas geriausių Vermachto snaiperių Antrojo pasaulinio karo metais, kurio stebėtinus karo ir pokario metų nuotykius pasakojome ir *Mokslo Lietuvoje* (2008 m. spalio 9 d. Nr. 17 (395)). Matyt, tektų sutikti su Bernardu: abiejose kariaujančiose pusėse buvo visokių protų, kaip ir absurdiškų įsakymų, kainavusių karių gyvybes.

Kaip biustas virto paminklu

Kas nežino Kristijono Donelaičio paminklo Klaipėdoje? Žino visi, kaip ir Donelaičio aikštę, tik ne visi žino, kad čia buvo kuriamas visai ne poeto paminklas, o biustas. Bent oficialiai taip turėjo būti. Mat kai skulptorius Petras Deltuva rausvo granito luite iškalinėjo būrų ir Mažosios Lietuvos poeto bruožus, Klaipėda, kaip ir kiti Lietuvos miestai statyti paminklus be aukščiausiojo palaiminimo iš Maskvos neturėjo teisės. O biustą statyti buvo

galima. Todėl oficialiai pagal popierius buvo iškaltas Donelaičio biustas, o iš tikrųjų 1973 m. pastatytas paminklas. Mat biustą uždėjus ant labai aukšto postamento išėjo puikiausias paminklas. Ir vilkas sotus, ir avis sveika. Perpratus sovietinės sistemos veikimo mechanizmą, buvo įmanoma rasti būdų kaip apeiti įvairiausias draudimus. Vilniaus valdžiai tokia klaipeidiečių gudrybė buvo žinoma ir nekluivo, slapta net buvo palaikoma – svarbu, kad „stiprus centras“ nerastų prie ko prikibti.

Vertinant šį paminklą tuos dalykus pravartu turėti galvoje. Matome organišką ryšį tarp biusto ir postamento, poeto portretas tarsi išauga iš pačios žemės. Tvirtinama, kad tai buvo pirmasis Donelaičio portretas, sukurtas pagal istoriko, archeologo, antropologo ir mediko tyrinėjimų dokumentuotą medžiagą. Norint galima

1989 m. sausio 1 d. buvo minimos Kristijono Donelaičio 275-osios gimimo metinės. Bernardas Aleknavičius pasiūlė Klaipėdos K. Donelaičio vidurinės mokyklos mokiniams apjuosti poeto paminklą vainiku.

Kaip ta išganinga mintis kilo – pakviesti klaipeidiečius prie Donelaičio? Tuo metu Bernardas baigė rengti leidinį *Donelaitis ir mes*, gyveno Donelaičiu ir mintimis, kurias pažadino įvairių sričių kūrėjai. Bernardo dėka tie kūrėjai ne tik kūriniais, bet ir žodžiais išreiškė savo santykį su Poetu. Metus pradėti su Kristijonu Donelaičiu atrodė labai prasminga, tiesiog būtina ir klaipeidiečiams. Nors atėjo daugiausia mokytojų raginami mokinukai, bet jie tapo užgimusių tradicijos pradininkai. Dalyvavo gal kokie aštuoni mokinukai, sustoję prieš paminklą ir keli susidomėję praiviai. Tai vyko sausio 1 d. 12 valandą skambant Klaipėdos kariljonui – varpų muzikai.

Kitais metais atėjo gal kokių dvylika žmonių, 1991-aisiais – dar kokiais trim daugiau. Tai virto tradicija – sausio 1-ąją 12 valandą dienos rinktis prie Donelaičio paminklo. Dabar jau ir priminti nereikia, klaipeidiečiai ir neragunami ateina. 2009 m. sausio 1-ąją susirinko apie 300 žmonių. Labai graži ir prasminga šventė. Atsiranda, kas pasako prakalbą, paskaito eilėraščių. Numatyta, kad 2010 m. sausio 1 d. trumpą 10 minučių prakalbą apie Donelaitį mūsų gyvenime pasakys buvęs Klaipėdos universiteto rektorius profesorius Stasys Vaitekūnas.

Bene 18-ai tokių švenčių vadovavo B. Aleknavičius, bet dabar šias visuomenines „pareigas“ perleido Klaipėdos universiteto doc. Aleksandrui Žaliui.

Bernardas apskaičiavo, kad 2013 m. 25-ąją kartą poeto gerbėjai Naujųjų metų dieną susirinks prie Donelaičio paminklo. Bernardas sumąstė ta proga išleisti bukletą, gal net pretenduojantį į knygelę apie šią užsimezgsiąją tradiciją. Ir pavadinimą sugalvojo – *Su Donelaičiu širdyje*. Išsaugojo ir pirmąją informaciją apie susibūrimą prie poeto paminklo, pasirašytą G. Rutkaus. Apgailėstauja, kad tą pirmąją kartą nesumojo nufotogra-

Kaip ir kasmet sausio 1 d. 12 val. prie šio paminklo rinksis klaipeidiečiai

fuoti atėjusiųjų, nė į galvą nešovė, kad tai tradicijos užuomazga.

Po metų jau fotografavo, pasirodė išspausdinta platesnė informacija *Gėlės prie Kristijono Donelaičio paminklo*. Trečiaisiais metais spaudoje jau pasirodė raginimas: *Ateikite prie Donelaičio ir jūsų troškimai išsipildys*. Autorius – gydytojas chirurgas Kęstutis Vaišvila, apsigynęs mokslų kandidato disertaciją, bet Vyriausioji atestacinė komisija, vadinamas VAK'as Maskvoje disertacijos nepatvirtino, kadangi disertacijos autorius – buvęs tremtinys. Šiam neliko nieko kito, kaip pasiguosti Donelaičiui. Padėjo – disertaciją patvirtino Lietuvos mokslo taryba – nepriklausomybę paskelbusi Lietuva jau neprašė Maskvos palaiminimų.

Ketvirtajame susibūrimo prie Donelaičio nuotraukoje matome nemažą būrį žmonių. Man – tiesiog būrys, o Bernardui visai ne beveidė minia: štai lietuvininkė, antai moksleivė skaito Donelaičio posmą, štai reformatas kalvinistas Čigas iš Biržų, čia – reformatas liuteronas, ši moteris atvažiavusi iš Vokietijos, kita – iš Priekulės, kur pasižinojo su Eve Simonaityte. Bernardas nuotraukoje mato visus lietuvininkus, išskyrus vieną kitą asmenį, žino visų pavardes ir vardus.

Auga Donelaičio karta

Pasakodamas apie vieną iš susibūrimų Bernardas įterpia profesorius Vytauto Jakelaičio mintį: „Donelaitis

Buvusiuose užėigos namuose Liepų gatvėje, kuriuose apsistodavo J. Zauerveinas, dabar įsikūręs verslo centras, kurio fasadą puošia ši atminimo lenta

gyvas, kol mes gyvi. Iš kartos į kartą srūva ta gyvybė.“ Arba štai aktorius ir poeto Broniaus Gražio mintis: „Donelaitis – gaivinantis šaltinis, nacionalinės literatūros oazė, kuri traukė ir trauks prie savęs ištisas kartas piligrimų, savo magišku meniniu žodžiu į mažos tautos tragišką likimą. Ir kuo anksčiau, kuo jaunesni atsigersime iš to šaltinio, tuo greičiau tapsime turtingesni, dvasingesni.“ Vienas iš šventės dalyvių rašo: „Sveikas, Kristijonai, gimtadienio savo ir naujamečio balto sulaukęs“, o Bernardui smagu, kad tai zanavykas, jo kraštietis doc. dr. Zenonas Rimkevičius, hegzametri 2006-aisiais šitaip pasveikinęs Donelaitį.

Viename susibūrimų aktorius Vytautas Paukštė skaitė eilėraščių posmą, kitą kartą atėjo muzikai ar net choras. Lietuvininkas Jurgis Aušra su anūku Pauliumi padėjo gėles prie poeto paminklo. Donelaičio *Metų* ištrauką skaitė mokinė Audrutė Urbutytė.

O štai šis vaikelis gimė sausio 1-ąją, lygiai po metų tėveliai jį atsinėšė prie paminklo, o kai sukako 19 – pats atėjo prie Donelaičio. Auga ištisa Donelaičio karta, Bernardo nuotraukose matyti besniegės ir snieguotos žiemos. Kasmet norint fotoaparato objektyve aprėpti susibūrusius aplink Donelaitį Bernardui tenka trauktis vis toliau ir toliau nuo paminklo.

Vienais metais Klaipėdoje per Naujuosius siautė didžiulė pūga, bet žmonės Donelaičio nepamiršo, susirinko. Vadinas, šis susirinkimas tapo neatsiejama Naujųjų metų sutikimo dalis. Bandau įdėmiau išžiūrėti į nuotrauką, bet niekur nematau šampano butelio rankose ar truktelėjusių ko nors stipresnio žmonių veidų. Ateina tik tie, kurie jaučia trauką ne prie butelio, o prie Poeto. Visados ateina klaipeidiečiai Seimo nariai ir Klaipėdos miesto meras.

Per tuos naujametinius susijėjimus prie Poeto paminklo galima įsitikinti klaipeidiečių trauka prie versmės, kurios vardas – Donelaitis. Pasak Bernardo, tai žmonių dvasioje vykstančio pokyčio išraiška, kurios prasmingumą geriausia suvokti iš laiko nuotolio.

Klaipeidiečiai tikisi, kad 2014 metais, kai bus minimos K. Donelaičio 300-osios gimimo metinės Klaipėdos universitetui bus suteiktas poeto vardas.

Bus daugiau
Gediminas Zemlickas

„DAINUOJANTI REVOLIUCIJA“ BALTIJOS VALSTYBĖSE: PO 20-TIES METŲ

Dr. Algirdas MATULEVIČIUS

Mokslų ir enciklopedijų leidybos instituto vyresnysis mokslinis redaktorius, Mažosios Lietuvos reikalų tarybos kolegijos narys

Baltijos akademija (*Academia Baltica*) Sankelmarke (Šlezvigo-Holšteino žemė, Šiaurės Vokietija; netoli Flensburgo prie Baltijos, kur po 1944 m. gyveno ir mirė Mažosios Lietuvos patriarchas Martynas Jankus, kurio palaikai 1993 m. perlaidoti Bitėnų-Rambynų kapinėse) lapkritį surengė tarptautinį seminarą *Die „Singende Revolution“ in den Baltischen Staaten: 20 Jahre danach*. Tie įvykiai sutampa su Berlyno sienos nugriovimo 20-mečiu (1989–2009). Baltijos akademijos (centras Lubecke) vadovas – dr. Christianas Pletzingas (Plecingas) iš Lubecke. Ją įkūrė politologas ir sinologas, Prūsijos tautų ir tautinių mažumų kultūros tyrėjas, visuomenės veikėjas dr. Dietmaras Albrechtas. Įsteigė ir 1977–1991 m. vadovavo Sankelmarko akademijai, 1991–2000 m. – Baltijos akademijai (*Ost-see-Akademie*; įsteigta 1988 m.). Travemündeje prie Lubecko anapus Baltijos jūros. Surengė seminarų, konferencijų apie Baltijos šalis, nemažai jų skirta Prūsijos, vokiečių valdomos Prūsijos bei Mažosios Lietuvos istorijai, Karaliaučiaus krašto dabarties ir ateities problemoms. Buvo M. Jankaus palaikė iš Flensburgo (1991 m. suradome jo kapą) į jo gimtuosius Bitėnus parvežimo iniciatorius. Thomo Manno kultūros centro Nidoje vienas steigėjų (1996). Parašė objektyvią ir vertingą knygą apie prūsus, lietuvininkus, mozūrus ir jų kraštus: *Wege nach Sarmatien. Zehn Tage Preussenland* (1995); lietuvių kalba 1998 m. *Keliai į Sarmatiją. Dešimt dienų Prūsijoje*. Šių metų vasario 16 d., minint Lietuvos valstybės atkūrimo metines, Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus dr. D. Albrechtui įteikė ordino *Už nuopelnus Lietuvai* Karininko kryžių (dekreto pasirašytas 2008 m.).

Šio išskirtinio seminaro dalyviai (jų buvo iki 60) pasveikino *Academia Baltica* energingas ir sumanus vadovas dr. Christianas Pletzingas ir prof. dr. Karstenas Brüggemannas iš Talino. Pastarasis buvo 3 dienas vykusio renginio moderatorius (vedėjas). Jie pabrėžė, kad 1988–1991 m. *Dainuojanti revoliucija* suvienijo tūkstančius Baltijos valstybių – Estijos, Latvijos ir Lietuvos – žmonių taikiems protestams prieš Sovietų valdžią. 1989 m. rugpjūčio 23 d. Baltijos kelyje milijonas tų šalių gyventojų sudarė ištisą taikių žmonių grandinę nuo Tartu per Rygą iki Vilniaus. Dabar *Dainuojanti revoliucija* tapo 1987–1992 m. trijų Baltijos šalių kovų už nepriklausomybę ir valstybingumą atkūrimą simboliu. Po 20-ties metų situacija pasikeitė – Estija, Latvija ir Lietuva yra Europos Sąjungos ir NATO narės. Šiose valstybėse gyventojai rusai tapo tautine mažuma. Kaip šiandien vertinama *Dainuojanti revoliucija*? Ar turime pašalinti nacionalinius ir europinius įsitikinimus?

Tarp pranešėjų ir dalyvių (nemažai jaunimo) po keletą žmonių buvo iš Estijos, Latvijos ir Lietuvos (iš lietuvininkų – rašytoja, publicistė Astrida Pėtraitytė iš Vilniaus, buvęs lietuvininkų bendrijos *Mažoji Lietuva* pirmininkas Viktoras Pėtraitis iš Klaipėdos ir buvęs *Mažosios Lietuvos enciklopedijos* vienas vadovų architektas dr. Martynas Purvinas iš Kauno).

Prie Sankelmarko akademijos. Tarptautinės mokslinės konferencijos „Kraštas prie Nemuno“ (2006 m. lapkritis) dalyvių iš Lietuvos ir Vokietijos grupė su Baltijos akademijos buvusiu vadovu dr. Dietmaru Albrechtu (trečias iš kairės) ir dabartiniu vadovu dr. Christianu Pletzingu (antras iš dešinės)

Suprantama, daugiausia buvo vokiečių iš Flensburgo, Hamburgo, Lüneburgo, Neumünsterio ir kitų Vokietijos miestų. Deja, neatvyko ankstesnėse konferencijose, seminaruose dalyvavę lietuvininkai, save laikantys neoprūsais (prūsų palikuoniais): Helmutas Auschra (*Aušra*), Gerhardas Lepas, Manfredas Kairaitis (*Kaireit*), prof. dr. Günteris Brillas, taip pat „Vilko vaikas“ Wolfgangas Toerneris (po karo iš gimtojo Karaliaučiaus, kur žuvo tėvai, badaujantis paauglys prieglobstį rado Lietuvoje; gyvena Kielyje prie Baltijos; dirbo aukštesniųjų mokyklų pedagogu, tapo įžymiu miesto visuomenės veikėju). Žinoma, pirmiausia jie domisi savo Tėvyne, Rytprūsiais, Mažąja Lietuva ir Klaipėdos kraštu.

Seminare vyravo estų tematika. Iš pranešėjų kalbų, vaizdo medžiagos, dokumentinio filmo atrodo, kad šios taikios *Dainuojančios revoliucijos* Baltijos šalyse varomoji jėga buvo Estijos liaudies frontas (įkurtas 1988 m. balandžio 13 d.). Iš pradžių estai pirmavo palyginti su Lietuvos Sąjūdžio (įkurtas 1988 m. birželio 3 d.) ir Latvijos liaudies fronto (1988 m. spalio mėn.) veiksmams prieš sovietinį okupacinį režimą. Pranešimuose nepabrėžta, kad nuo 1990 m. radikaliau veikė Sąjūdis, kovo 11 d. paskelbęs, kad atkuriamą Lietuvos nepriklausoma valstybė. Kažkodėl nepaminėta pirmoji laisvės kovų itin revoliucinga (radikali) nelegali neginkluoto pasipriešinimo organizacija – Lietuvos laisvės lyga (įkurta 1978 m., vadovas Antanas Terleckas). Ji tarytum buldozeris skynė kelią Sąjūdžio daugiatūkstantiniams mitingams ir politinių veiksmų radikalesnei programai. Apie visus šiuos įvykius klausytojai būtų daugiau išgirdę, sužinoję iš pranešėjos Faustos Šimaitytės (sąrašas įrašyta kaip Berlyno ir Vienos universitetų diplomantė) lūpų. Deja, neatvyko. Informatyvus buvo Detlefo Henningo iš Lüneburgo (čia veikia Rytprūsų krašto muziejus – *Ostpreußisches Landesmuseum in Lüneburg*) pranešimas tema *Trečiasis tautinis atgimimas Latvijoje („in Lettland“)*. Jis papasakojo apie Baltijos tautų išsilaisvinimo procesą nuo 1985 m., kai SSRS vadovu tapo jaunas reformatorius Michailas Gorbačiovas, iki 1991 m., kai estų, latvių ir lietuvių tautos iškovojė nepriklausomybę ir atkūrė savo šalių valstybingumą, tapo UNESCO, vėliau Europos Sąjungos ir NATO narėmis. D. Henningas aiškina, kokios klaidos padarytos per *Dainuo-*

jančių revoliuciją ir po jos, kokios daromos dabar, kas įvyko po dvidešimties metų.

Platus, objektyvus, iliustruotas dokumentais, nuotraukomis (parodyti Sąjūdžio vadovo Vytauto Landsbergio, Lietuvos komunistų partijos pirmojo sekretoriaus Algirdo Brazausko portretai ir kt.) buvo Silke's Berndsen iš Muncheno pasakojimas apie Baltijos šalių tautinių judėjimų per *Dainuojančių revoliuciją* bendrus veiksmus. Cituotas Estijos liaudies fronto vadovo Edgardo Savisaaro pareiškimas 1988 m. pabaigoje Vilniuje: Estijos nepriklausomybė neįmanoma be Lietuvos, Latvijos, kitų šalių nepriklausomybės. Būtinai tautinių judėjimų koordinavimas, Baltijos šalių vieningas frontas. S. Berndsen pažymėjo, kad jau 1988 m. lapkričio 16 d. Estija paskelbė suverenitetą. Faktiškai Estijos SSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimais 1988–1990 m. buvo įtvirtinta Estijos įstatymų viršenybė prieš SSRS įstatymus. Nepriklausoma valstybė atkurta 1991 m. rugpjūčio 20 dieną. 1989 m. gegužės 13–14 d. Taline įvyko pirmoji Baltijos šalių asamblėja (iš apie 350 deputatų 185 – nuo Sąjūdžio), 1989 m. gruodį posėdžiavo Baltijos Taryba. Buvo pasmerktas Hitlerio–Stalino 1939 m. paktas (suokalbis), sovietų okupacija, prieš estų, latvių ir lietuvių tautas vykdytas genocidas, stalininis teroras. Pritarta Baltijos tautų suvereniteto siekiui, jų bendradarbiavimui.

Itin svarbus *Dainuojančios revoliucijos* etapas – 1989 m. rugpjūčio 23 d. (praėjus 50 metų nuo SSRS ir Vokietijos diktatorių sandėrio) surengtas apie 650 km ilgio *Baltijos kelias*, kuriame dalyvavo apie 2 milijonus Baltijos šalių gyventojų. Ši manifestacija pasmerkė SSRS bolševikų ir Vokietijos nacionalistų suokalbį, parodė pasauliui Baltijos tautų vienybę, galią ir valią. Prisiminti Maskvos (Kremliaus) grūbūs grasinimai, kaltinimai, šantažas. S. Berndsen, matyt, dėl to, kad nebuvo Lietuvos atstovo pranešimo apie įvykius joje, auditorijai pasakojo ir apie tai. 1990 m. sausio 10 d. M. Gorbačiovo viešnagė taikios revoliucijos kunkuliuojančioje Lietuvoje (lankėsi Vilniuje), raginimai likti SSRS sudėtyje, gąsdinimai dėl Sąjūdžio aktyvių veiksmų. Kovų už laisvę lemiamas etapas – 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos, lietuvių tautos rinkti atstovai paskelbia nepriklausomybę nuo SSRS (Rusijos) ir atkuria demokratiniiais pagrindais tvarkomą valstybę – Lietuvos Respubliką. 1990 m. balandį

Maskva paskelbia suvereniai Lietuvai ekonominę ir kitokią blokadą. Kuriamą jauną valstybę nežlugo, nors prieš ją 1991 m. sausio viduryje įvykdyta karinė intervencija, bandyta įvykdyti perversmą ir nuversti teisėtą Lietuvos Respublikos rinktą valdžią. Per Sausio 13-osios žudynes žuvo 14 gynėjų (Rygoje žuvo 6 žmonės). Pasak estų, jie esą „šalto proto“ žmonės, todėl Taline ar kitur aukų nebuvo. 1991 m. vasario 9 d. 90,47 proc. Lietuvos žmonių balsavo už Sąjūdžio politiką, už nepriklausomą valstybę.

Vienintelė iš kalbėtojų talinietė Maarja Merivoo-Parro pranešimą *Estų daina „Dainuojančioje revoliucijoje“* – ekrane matyti Baltijos kelyje tūkstančiai rankomis susikabinusių Estijos, Latvijos ir Lietuvos žmonių – skaitė angliškai. Kadangi šįkart (pirmą kartą) nebuvo vertimo į kitas kalbas, ne visi seminaro dalyviai suprato jos mintis. Ar *Dainuojanti revoliucija* paveikė estų literatūrą? Prof. dr. Cornelius Hasselblattas iš Groningeno (Vokietija) pateikė duomenų, kad tai veikė literatūrą, o ši turėjo įtakos revoliucijai (pavyzdžiui, Mati Unt kūryba; 1944–2005 m.). Prof. dr. Stephanas Kessleris iš Greiswaldo universiteto Baltistikos katedros (turi pažįstamų tarp Vilniaus universiteto baltistų, bet lietuviškai moka tik atskirus žodžius) pasirinko temą *Kaip Georgas Martinovičius keliavo iš šalies: „Dainuojančios revoliucijos“ vaizdavimas Latvijoje ir Lietuvoje* (literatūroje). Vykdamas su sūnumi Paša iš Latvijos, mato kelyje tūkstančius rankomis susikabinusių žmonių. Sūnus nesupranta kas vyksta. Georgas Martinovičius suvokia, kad tai tautos laisvės siekis. Pasak S. Kesslerio, sovietmečio literatūroje atsispindėjo Brežnevo režimo realijos – komplikotas, prieštaringas, sunkus žmonių gyvenimas, tėvynainių karių žūtys SSRS sukeltame kare Afganistane, Černobylio katastrofa 1986 m. balandį, žlugusios viltys, nežinia dėl rytdienos. Iš lietuvių literatūrą pranešėjas, deja, paminėjo tik Ričardą Gavelį (totalitarinio režimo destruktivus poveikis jauno žmogaus sąmonei; miestas – sovietizmo padarinių ir nepriklausomos valstybės korumpuotos valdžios veiksmų arena) ir Jurgą Ivanauskaitę (vaizduojama dabartinės Lietuvos realijos, verslo, politikos, šou verslo veikėjai; sukurta blogio prieš gerį sąmokslo teorija). Latvių autorių kūrinuose aiškinamasi, kodėl ne visi Latvijos gyventojai patenkinti ir dabartinio gyvenimu, nors yra laisvi piliečiai.

Astridos Pėtraitytės nuotrauka

Tikra atgaiva, malonūs prisiminimai *Dainuojančios revoliucijos* dalyviams – auditorijai parodytas estų profesionaliai sukurtas dokumentinis filmas (2004 m.). Komentavo prof. dr. K. Brüggemannas. Rodomi unikalūs kadrai nuo 1918 iki 1940 m. (nepriklausomos Baltijos valstybės), 1939 m. Molotovo–Ribbentropo paktas ir 1940 m. birželį SSRS įvykdyta okupacija, Antrasis pasaulinis karas ir 1941 m. vidurio–1944 m. pirmosios pusės nacių Vokietijos okupacija, 1944–1990 m. – antroji SSRS okupacija. Sovietų valdžios vykdytas estų tautos, kultūros genocidas (estų piliečių žudynės, tremtys į Sibirą), krašto kolonizavimas, gyventojų ir įvairių gyvenimo sričių sovietizacija, privačios nuosavybės nusavinimas, varymas į „kolchozus“ ir kiti nusikaltimai. Po karo vykęs ginkluotas estų pasipriešinimas – partizaninis karas, vėliau, nuo 1954 m. – neginkluotas pasipriešinimas. 1976 m. įkuriamos Estijos, Latvijos ir Lietuvos Helsinkio grupės. Estų kultūros išskirtinis požymis – dainų šventės, vykstančios nuo 1869 m. (Latvijoje – nuo 1873 m., Lietuvoje – nuo XX a. pradžios). Kaip teigiama filme, „estų ginklas – daina“, kitokie jie neturi (beje, tas pats pasakytina ir apie lietuvius, latvius). „Laisvę iškovojome daina! Nugalejome sovietinius tankus! Estai, jų daina gyvuoja!“ Palyginamos dainų šventės, vykusios per sovietų okupaciją, ir vykstančios iškovojus nepriklausomybę (įvairaus amžiaus Estijos dainininkai susirenka Taline – iki 20 000 žmonių). Vykusiai atskleistos galimybės demokratiniams procesams, kai SSRS vadovas M. Gorbačiovas paskelbė „perestroiką“ ir „glasnost“. Estai dainuoja ir kai sunku, ir kai širdis džiaugiasi. Per dainą, per tūkstantinius mitingus (ir Vilniuje), Baltijos kelią parodyta tautų valia iškovoti laisvę. Džiaugsmą užtemdo žudynės Vilniuje, žuvusiųjų gynėjų laidotuvės, 1991 m. rugpjūčio 19–21 d. reakcinių prostalininių jėgų sukeltas nepavykęs antidemokratinis pučas Maskvoje.

Nepriklausomos Rusijos prezidentas (nuo 1991 m. birželio), ryžtingas demokratas Borisas Jelcinas 1991 m. liepą su Lietuvos valstybės vadovais pasirašė sutartį, pagal kurią Lietuva ir Rusija pripažino viena kitą tarptautinės teisės subjektais ir suverenomis valstybėmis. 1992 m. rugsėjo 8 d. pasirašytas susitarimas dėl Rusijos Federacijos kariuomenės išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos, 1997 m. spalio 23–25 d. – dėl Lietuvos ir Rusijos valstybinės sienos. Baltijos valstybių tarptautinė padėtis pagerėjo, kai 1991 m. gruodį subyrėjo, žlugo SSRS (Belovežo susitarimas), o M. Gorbačiovas atsistatydino iš nebeegzistuojančios valstybės prezidento pareigų (SSKP generalinio sekretoriaus pareigų atsisakė tuoj po pučo Maskvoje, 1991 m. rugpjūčio 24 d.). Filme prisiminimus tiksliai pasakoja *Dainuojančios revoliucijos* didvyriai, Estijos liaudies fronto vadai, partijų pirmininkai, vėliau tapę Estijos Respublikos ministrais pirmininkais, prezidentais, Seimo vadovais: Edgaras Savisaaras, Martas Larras, Lennartas-Georgas Meris, Marju Lauristin, Arnoldas Rūtelis (Riuitelis) ir kiti. Pozityvios reikšmės turėjo Estijos KP pirmojo sekretoriaus Arnoldo Rūtelio pozicija.

Kaip ir būdinga estams, tekstuose, kadruose tie revoliucijos veikėjai

SISTEMOS AUKA AR LAIMĖS KŪDIKIS?

Juozui Jurginiui – 100

2009-iejai prasidėjo ir baigėsi Jurginiui – ryški asmenybė reikalavo išskirtinio dėmesio. Susidomėjimą Juozo Jurginio (1909 m. Vikonyse, Anykščių r. – 1994 m. Vilniuje), istoriko ir istorijos mokslo populiarintojo asmenybėje paskatino šimtųjų jo gimimo metinės, kurios sutapo ir su Lietuvos vardo paminėjimo istorijoje tūkstantmečiu. Tokie sutapimai nei iš šio, nei iš to iš Dangaus nenukrenta – tai Lemties pirštas.

Numerologijos entuziastams paliksime malonų užsiėmimą nagrinėti, ką reiškia vienokie ar kitokie keisti sutapimai ir koks juose skaičių vaidmuo, o mes atsidedime ne mažiau įdomiems dalykams – prisiminsime du Juozui Jurginiui skirtus šiemet įvykusius renginius. Tai vasarį Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje vykusį prisiminimų apie akademišką popietę, surengtą po jo šimtosioms gimimo metinėms skirtosios parodos atidarymo. Prisiminimais dalijosi J. Jurginio kolegos, buvę bendradarbiai, kai kuriems iš jų ne metus ir ne dvejus teko su profesoriumi dirbti Lietuvos istorijos institute ir net tame pačiame darbo kambaryje, dalytis bendrais džiaugsmiais ir rūpesčiais. Antrasis renginys – lapkričio 26 d. Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakultete Juozo Jurginio šimtosioms gimimo metinėms surengtoji Nacionalinė mokslinė konferencija.

Skirtingus tikslus ir uždavinius sukėlė abiejų šių renginių organizatoriai, bet abu nuspelno dėmesio. Vasarį vykęs – kaip autentiškų liudijimų šaltinis, tegu gal ir nekeliantis didesnių reikalavimų apibendrinimams, išvadoms, bet užtat tuose prisiminimuose galima

Prof. Antanas Tyla, šiemet paminėjęs savo 80-metį, Juozo Jurginio 100-osioms gimimo metinėms skirtoje konferencijoje

pajusti gyvą žmogų įvairiose gyvenimo aplinkybėse, kurių dažniausiai net ir norėdamas nesukonstruoti, nes pats gyvenimas yra svarbiausias ir didžiausias žmonių likimų režisierius.

Vilniaus pedagoginio universiteto surengtoje konferencijoje buvo nagrinėjamas labai platus, spalvingas ir ne vien istorikams rūpimas klausimų spektras. Per J. Jurginio veiklą, biografinių įvykių peripetijas, asmenybės ir pokario metais istorikams tekusių

išbandymų sandūrą, sovietiniam istorijos mokslui keltus reikalavimus ir daugelį kitų klausimų buvo stengiamasi apibūdinti ne tik patį J. Jurginį, bet apskritai pokario metų ir mums artimesnių laikų Lietuvos istorikų kolektyvinės biografijos kai kuriuos bruožus. Pažinti epochą nėra paprasta, kaip ir asmenybės epochoje.

Gal šiokių tokių abejonių kelia konferencijos statusas – įvardyta kaip nacionalinė. Joje dalyvavo Vilniaus

pedagoginio ir Vilniaus universitetų bei Lietuvos istorijos instituto istorikai, naujai išleista J. Jurginio knyga pristatė leidyklos *Briedis* atstovas, konferenciją parėmė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija ir Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas. Ar pakanka, kad konferencija taptų nacionalinė? Abejotina, bet paties J. Jurginio asmenybė nuo to netampa nei didesnė, nei mažesnė.

Jurginiui dar šiek tiek sekėsi

J. Jurginis turėjo lengvą plunksną, mėgo rašyti istorijos dalykams skirtus straipsnius, tad istorijos mokslo populiarinimo bare nedaug kas su juo būtų galėjęs lygintis. Jo publikacijos plačiajam skaitytojui skirtuose leidiniuose buvo mėgiamos, plačiai aptarinėjamos, tad prof. dr. Aivas Ragauskas visai neperdeda, kai sako, kad visuomenės aktyvumo J. Jurginis buvo tarsi Lietuvos istorijos instituto savotiškas simbolis. Su šiuo institutu susiejo savo mokslinį gyvenimą nuo 1948 m., kai tapo direktoriaus pavaduotoju. Prieš tai, nuo 1945 m., buvo Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos direktorius. Tiesa, direktoriaus pavaduotoju buvo tik iki 1951 m., į šias pareigas grąžintas tik 1956 m., prasidėjus N. Chruščiovo „atšilimo“ laikams.

J. Jurginio pozicijos Lietuvos istorijos institute toli gražu ne visada buvo tokios tvirtos kaip kad galėjo atrodyti pasiskaičius jo straipsnius spaudoje

ar pasirodančias ir iš knygų lentynų skaitytojų išgraibstomas knygas. Šio istoriko santykis tiek su instituto vadovais, tiek su to meto partiniais ideologais buvo ganėtinai sudėtingi. Kartais tie santykiai rodydavosi panašūs į švytuoklės svyravimus, kurių periodiškumą buvo sunku nustatyti, tuo labiau nuspėti. Kiek tai priklausė nuo pačios Jurginio asmenybės ir pačių tų ideologų dogmatizmo, konjunktūrinių svyravimų partijos viduje, atsižvelgiant į Sovietų Sąjungos politinėje viršūnėje vykusias permainas? Į šį klausimą priešokiais nelengva atsakyti, atsakymus tikriausiai pamėgins rasti būsimųjų mokslinių studijų autoriai.

1950 m. virš J. Jurginio galvos ėmė tvenktis debesys. Užkluvo jo pateiktą Lietuvos istorijos periodizaciją kaip „nemarksistinę“, o 1951 m. jam atsirūgo už „keliaklupsčiavimą prieš Vakarus“. Mat ne tik privačiuose pokalbiuose, bet ir per paskaitas vakarniame Vilniaus marksizmo-leninizmo universitete mėgdavo pasiremti savo asmenine patirtimi ir atsiminimais apie gyvenimą Švedijoje ir JAV prieš Antrąjį pasaulinį karą. Aukštino JAV fermerių ūkio produktyvumą, gyrė švedų kultūrą ir gyvenimo būdą. J. Jurginio pateikiami pavyzdžiai kirtosi su sovietine propaganda ir ideologinėmis klišėmis. Už tai ir kitus dalykus gavo pylos ir vos neišlėkė iš instituto. Kad neteko direktoriaus pavaduotojo pareigų, buvo paliktas kaip jaunesnysis mokslinis bendradarbis, galima sakyti, jam dar pasisekė. Laimei, kad išvis nebuvo pašalintas už „antitarybinę propagandą“.

Nukelta į 16 p.

ŠAKOMIS Į DANGŲ, ŠAKNIMIS Į ŽEMĘ

Atkelta iš 2 p.

net jei tiesmukai neišsakomos.

Būtų sunku įsivaizduoti Nacionalinio muziejaus veiklą be įspūdingų leidinių. Leidybinės programos autorė yra Birutė Kulnytė, taip pat daugelio leidinių, katalogų sumanytoja ar sudarytoja. Dar šiais metais turėtų pasirodyti *Enciklopedinis lietuvių etnografinis žodynas*, kurio idėja taip pat priklauso B. Kulnytei. Kaip čia neprisiminti kitų muziejaus leidinių serijos *Lietuvos nacionalinio muziejaus biblioteka, Iš Lietuvos nacionalinio muziejaus archyvo, Lietuvių etninė kultūra, Lietuvos fotografijos istorija*, tęstinių metraščių *Etnografija, Numizmatika, Restauravimo metodika*. Arba tokios reikšmingos knygos kaip *Jonas Basanavičius, Lietuva žemėlapiuose, Lietuviškos spaudos draudimas 1864–1904 metais*, pagaliau profesoriaus Igno Končiaus dvitomis *Mano eitis kelias*. Pastarojo antrajame tome atsirado vietos ir *Mokslu Lietuvoje* spausdintam straipsniui ir interviu ciklui su profesoriaus sūnumi dr. Algirdu Končiumi.

Kasdienis nepastebimas stebuklas

Ministras Pirmininkas Andrius Kubilius nuosirdžiai prisipažino: trūksta žodžių išreikšti visa tai, ką jaučiame įteikdami premiją ir sveikindami Birutę Kulnytę. Taip pat pripažino, kad politikams tenka daugiau rūpintis šiandiena ir ateitimi, nors ateitis būtų neįmanoma be praeities, be istorijos. Vadinas, šių metų Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatės

Birutę Kulnytę sveikina istorikai Jūrą ir Zigmą Kiaupos, Lietuvos genealogų draugijos vadovu Rimvydą Butautą-Kudirką, keramikę Genovaitę Jacėnaitę ir mokslo istoriką, etnologą Libertą Klimką

vadovaujamas kolektyvas taip pat ir politikams nubrėžia ateities perspektyvas. Juk lietuvių tautos įvaizdžiui dažnai pasitelkiamas lapojantis medis: šakomis į dangų, šaknėmis – į žemę. Todėl Premjeras ir dėkojo laureatei Birutei Kulnytei, kad ji, rūpindamasi mūsų šaknėmis, užtikrina ir šakų kilimą į aukštį. Veikiausiai tokiai minčiai pritartų ir pats daktaras Jonas Basanavičius, nepamiršdamas pridurti, kad jo vardu pavadintos premijos skyrimas Birutei Kulnytei gal išties yra pats geriausias dabartinės Vyriausybės sprendimas per pastaruosius metus.

LR kultūros ministras Remigijus

Vilkaitis prisipažino, kad prakalbą parašyti Birutės Kulnytės pagerbtuvėms – nepaprastas uždavinys. Jo ministras negalėjo patikėti niekam kitam, tad prakalbos tekstą rengti baigęs tik per vieną iš posėdžių, kai buvo svarstomi su kultūros reikalais nesuję klausimai. Savo prakalbą pradėjo tarsi biblijinis pranašas: „Sakau jums, iš tikrųjų didžiulis malonumas pasveikinti žmogų, kuris myli savo darbą, kuris nuosekliai, kryptingai ir kantriai eina tuo keliu, kurį jaunystėje pasirinko laisva valia ir būdamas blaivaus proto“.

Tenka tik pritarti kultūros ministrui R. Vilkaičiui, kad kasdienybės liliptų

kautynėse ir sumaištyje jau nebepastebime esminių dalykų. O esmė ta, kad lietuvių tauta tebėra gyva, nors ilgus amžius buvo marinama įvairiais būdais. Kelintą kartą atgimusi Lietuvos valstybė – argi tai ne stebuklas, apie kurį jau net svajoti nedrįsta daugelio kitų tautų palikuonys, nes tos tautos nužengė nuo istorijos arenos kovoje už būvį, jų kadais sukurtos valstybės išnyko iš pasaulio žemėlapių. O Lietuvos valstybė gyvuoja ir nors sunkiai iriasi per kasdienybės liūną, nepasiduoda. Tik šio stebuklo nepastebime, nes pats stebuklas jau tapo savotiška rutina. Pasaulinė godulio sukeltoji krizė pakirto ir mūsų tautos ambicingiausių

šių metų programų įgyvendinimą. Lietuvos vardo paminėjimo istorijoje tūkstantmečio, Vilniaus – Europos kultūros sostinės programos galėjo įgauti ir didesnę užmojį, palikti gilesnį brėžį mūsų istorijoje ir žmonių širdyse, bet dešimtys tūkstančių žmonių tose programose dalyvavo, gyveno švenčių dvasia.

Pagerbdamas garbingos premijos įteikimo proga Birutę Kulnytę, ministras R. Vilkaitis kreipėsi į visus Lietuvos muziejininkus, dėkojo jiems už neįkainojamus darbus, nuveiktus saugyklų ir muziejų tyloje. Tai jie nubraukia mūsų tautos praeities melo ir klastočių voratinklius, tyrinėtojams ir visiems žmonėms atveria okupacijos metais slėptas ir išsaugotas vertybes. Už parodas, katalogus, aukščiausio lygmens leidybos dalykus, koncertus ir teminius vakarus, edukacines programas ir muziejų naktis, už mažiausiam mokyklos muziejelyje saugomą pageltusį dokumentą kultūros ministras dėkojo per Jono Basanavičiaus gimtadienį ir premijos teikimo išskilmę visiems muziejininkams, nes jų kasdienis darbas liudija mūsų tautos buvimą šioje žemėje. Ar ne to savo įvairiapuse veikla siekė ir lietuvių tautos Patriarchas? Dėkojo ministras ir už ramų muziejinkų orumą, tokį keistai nūdienoje. Tai šiandien nepaprastai svarbu norint atsilaukiyti viešai nepasakeltame kryžiaus žygyje prieš žmogiškąjį orumą.

Ši, tegu ir trumpa, bet visai neperdėta panegirika visiems muziejininkams, išsakyta turint mintyje visų pirma laureatę Birutę Kulnytę.

IŠLEIDUS IŠ RANKŲ MOKYKLOS KONTROLĘ KLAIPĖDOS KRAŠTE

Arnoldas PIROČKINAS

Pradžia Nr. 18

Pastangos kurti atsvarą vokietinimui

Dar valdant Klaipėdos kraštą prancūzams, klaipėdiškiai lietuviai pajuto, kad švietimo įstaigose įsitvirtinę vokiečiai neužleis savo pozicijų mokyklose, ypač jei jiems pavyktų įgyvendinti savo planą sukurti Memeler Freistaat, laisvąją Klaipėdos valstybę, panašią į 1919 m. paskelbtą Laisvąjį Dancigo miestą. Tad lietuviai patriotai, nesitikėdami kitataučių pagalbos, susirūpino pačių jėgomis visų pirma įsteigti lietuvišką gimnaziją. Kun. Viliaus Gaigalaičio ir pedagogo Martyno Kručio iniciatyva 1921 m. pabaigoje ir 1922 m. pačioje pradžioje pirmiausia susiburia Lietuviškai mokyklai laikyti Klaipėdoje draugija, kuriai 1922 m. balandžio 1 d. pavyko atidaryti pirmąją gimnazijos klasę, pagal vokiečių gimnazijų pavyzdį vadinamąją sekstą (t. y. šeštoji). 1923 m., prijungus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, lietuviška direktorija ją perėmė savo žinion ir atidarė antrąją klasę. Tada lyg ir atkrita reikalas turėti draugiją, kuri rūpintųsi lietuviškos gimnazijos išlaikymu. Draugija tais metais likvidavosi: tikėtasi, kad ateityje normalia tvarka steigs ir laikys mokyklas krašto autonomine valdžia.

Deja, šios viltys pasirodė apgaulingos. Pirmąsias lietuviškas direktorijas pakeitusios „demokratiškai“ išrinktos vokiškos direktorijos lietuviškų mokyklų plėtimui buvo priešiškos. Juo toliau, juo aiškiau kilo reikalas steigti mokyklų draugiją, kuri, kaip privati organizacija, atidarytų lietuviškas mokyklas. Ta organizacija buvo Klaipėdos krašto mokyklų draugija. Apie jos veiklą esama nemaža literatūros. Be jau minėtų M. Purvino (p. 48–94)

Vytauto Didžiojo gimnazija mokytojai. Pirmos eilės viduryje - direktorius Kazys Trukanas. Kairėje nuo jo A. Brakas. 1931 m.

ir A. Juškos (p. 322) veikalų, apie šią draugiją nemaža rašyta periodikoje. Vertingų duomenų, pavyzdžiui, randame straipsnyje *Lietuviška švietimo tvirtovė Klaipėdos krašte (Lietuvos aidas, 1936 06 06, Nr. 258(2874), p. 8)*, kuris skirtas draugijos 10 metų sukakties progai jos veiklai apžvelgti.

Vis dėlto nurodytuose šaltiniuose draugijos įkūrimo kurios ne kurios aplinkybės ne visai tikslios. Jos įkūrimo data laikytina ne 1926 m. birželio 5 d., bet tų metų kovo 11 d. Apie tą dieną įkurtą Klaipėdos krašto mokyklų draugiją labai trumpai vienu sakiniu buvo netrukus paskelbta spaudoje: „Kovo 11 d. įsikūrė „Klaipėdos Krašto Mokyklų Draugija“ (*Klaipėdos krašto žodis, 1926 04 10, Nr. 1, p. 1*). Draugija oficialiai įregistruota iš tikrųjų tų pačių metų birželio 16 d. valsčiaus teisme

Klaipėdoje. Pateikiame įregistravimo tekstą, paskelbtą laikraštyje:

Mūsų draugijų registruose po Nr. 109 įrašyta 1926 m. birželio mėn. 16 d. „Klaipėdos Krašto Mokyklų Draugija“ Klaipėdoje.

- Valdybą sudaro seką asmenys:
1. Dr. Didžys, gydytojas,
 2. Anas Baltris, redaktorius,
 3. Jonas Valaitis, gimnazijos mokytojas,
 4. Martinas Lacytis, gimnazijos mokytojas,
 5. Dr. Trukanas, gimnazijos mokytojas,
 6. Pranas Gižas, valdininkas, visi iš Klaipėdos.
- Įstatai sudaryti 1926 m. kovo mėn. 11 d.
Klaipėda, 1926 m. liepos mėn. 28 d.

Valsčiaus Teismas, Skyr. 1.

Iš *Klaipėdos krašto valdžios žinios, 1926 09 29, Nr. 96, p. 605* (lygiagrečiai spausdinamas vokiškas tekstas).

Turėdami prieš akis šį oficialų dokumentą, galime sakyti, kad svarbiausieji draugijos steigėjai buvo trys vietiniai klaipėdiškiai ir trys atvykėliai iš D. Lietuvos. Gydytojas Valteris Didžys kilęs iš Unguros (Rytų Prūsija). Anas Baltris įvardijamas dokumente kaip redaktorius, bet Klaipėdos krašte buvo žinomas ir kaip sakytojas. Martinas Lacytis – labai veiklus veikėjas: ne tik muzikos mokytojas ir lietuviškų chorų vadovas, bet ir 1923 metų sukilimo įžymus dalyvis. Mokytojas Jonas Valaitis buvo kilęs iš Vilkaviškio apskrities, o dr. Kazys Trukanas – iš Švenčionių. Šis vėliau tapo Vytauto Didžiojo gimnazijos direktoriumi. Neturime duomenų apie valdininką Praną Gižą. Sprendžiant iš pavardžių eilės, valdybos vadovu greičiausiai buvo V. Didžys. Jis galėjo dirbti iki 1929 m. rudens, kada buvo išrinkta nauja valdyba. M. Purvinas nurodo, kad ją „sudarė: prof. dr. V. Gaigalaitis – pirmininkas, gimnazijos direktorius dr. Kazys Trukanas – vicepirmininkas, Žemės banko buhalteris Jonas Kybrancas – kasininkas, Donelaičio mokyklos rektorius Eduardas Simaitis ir dr. Valteris Didžys – nariai“ (p. 49). Užbėgdami kiek už akių, norime pasakyti, kad ši valdyba iš tikrųjų pavertė draugiją stipria lietuviybės tvirtove Klaipėdos krašte.

Pirmoji valdyba, nelaukdama, kol bus draugija oficialiai įregistruota, skubėjo įkurti pirmąją lietuvišką pradinę mokyklą Klaipėdoje. Ji atidaryta tu

metų kovo 29 d. privačios mokyklos teisėmis, bet, kaip nurodo A. Juška (p. 352–253), ją netrukus išlaikyti ėmėsi miesto magistratas, taigi tapo „valdiška“. 1934 m. jai suteikiamas Donelaičio vardas.

Vis dėlto pagrindiniu savo tikslu draugija laikė lietuviškas vidurines (t. y. progimnazijų lygio) ir aukštesniąsias (t. y. gimnazijas) mokyklas, kad, pasak M. Purvino, būtų galima „sudaryti sąlygas krašto jaunimui siekti aukštesniųjų mokslų“ (p. 48). Tokių mokyklų kūrimas Klaipėdos krašto lietuviams buvo visais atžvilgiais labai aktualus.

Pirmasis draugijos sėkmingas žygis užsibrėžto tikslo link buvo būsimos vidurinės mokyklos Pagėgiuose rengiamoji ir pirmoji klasės. Apie šios mokyklos kelią plačiai rašoma A. Juškos knygoje (p. 636–639). Mokyklų draugija gavo leidimą atidaryti Pagėgiuose privačią mokyklą 1926 m. balandžio 1. Iš Lietuvos tautinio banko išnuomotose patalpose ji pradėjo darbą gegužės 10 d. Oficialus mokyklos atidarymas įvyko gegužės 30 d. Tada įstatymiškai patvirtintas oficialus jos pavadinimas – Pagėgių progimnazija. Mokslus pradėjo 22 mokiniai: abiejose klasėse po 11. Juos mokė trys mokytojai: vedėjas Adolfas Renkė, mokytojai Jurgis Strangalis ir P. Maskalienė.

Veikiai vokietininkai, pajutę savo interesams pavojų, ėmėsi priemonių jai sužlugdyti. Liepos 3 d. įsakoma uždaryti rengiamąją klasę, o rugsėjo 17 d. uždraudžiamą joje dėstyti vedėjui ir mokytojui J. Strangaliui: kadangi jie baigė tik mokytojų seminariją, tai neturi teisės mokyti progimnazijoje.

Vytauto Didžiojo gimnazija Klaipėdoje, S. Daukanto g. Nr. 11

KTU muziejaus archyvo nuotrauka

Tačiau iš Marijampolės gimnazijos direktoriumi pakviestas tinkamų kvalifikacijų Liudvikas Tonas pasirodė labai veiklus. Įveikdamas visokias klūtis, jis ne tik išlaikė progimnaziją, bet iš 1930 m. apsilankiusio Pagėgiuose prezidento A. Smetonos gavo pažadą, kad bus jai pastatyti rūmai. Tų metų lapkričio 7 d. padedamas kartinis rūmų akmuo. O 1932 m. pagal klaipėdiškio dailininko Adomo Brako ir architekto M. Maksvitaičio projektą pastatytuose rūmuose patogiai įsikūrė visa mokykla. 1934 m. ji gauna gimnazijos teises ir prasmingą vardą – Pagėgių Donelaičio gimnazija. Tais metais joje mokėsi jau 202 mokiniai, o 1937 m. sausio mėn. – 432 mokiniai. Iš jų gimnazijos klasėse mokėsi 280, o rengiamosiose – 152. Dirbo 21 mokytojas. 1938–1939 mokslo metais bendras mokinių skaičius išaugo iki 468. Kovo pabaigoje, baigiantis Klaipėdos krašte mokslo metams, gimnazija turėjo išleisti pirmąją abiturientų laidą.

Įdomi mokinių namie vartojamų kalbų statistika, leidžianti kiek spręsti apie tautinę sudėtį. 1938 m. iš 355 mokinių (turbūt tik gimnazijos klasių) 45 šeimos kalbėta vokiškai, 105 šeimos buvo dvikalbės, 192-ose kalbėta lietuviškai. Tas faktas, kad net 45 vaikai buvo iš vokiškų ar visiškai suvokietintų šeimų, rodo, jog Pagėgių gimnazija buvo patraukli visais atžvilgiais. Juk jiems nesunku buvo pasiekti Šilutėje esančią Herderio mokyklą, net už penkų kilometrų kurią Tilžės gimnazija: valstybės sienos nebuvo aklinau saugomos. Pagėgių gimnazijos auklėtiniai taip pat liudija jos lygį. Iš tų, kurie įėjo į lietuvių kultūros istoriją minėtini visų pirma literatai: poetas ir kritikas, germanistas Henrikas Nagys, poetė Aldona Irena Nasvytytė, poetas Leonas Švedas. Gimnazijos auklėtinis yra iš Lauksargių apylinkių kilęs emigracijoje dirbęs lietuvių mokyklose ir paskui evangelikų liuteronų lietuviškose parapijose kunigavęs Fricas Skėrys.

Įkūrusi vidurinę mokyklą Pagėgiuose, draugija 1927-aisiais užsimojo atidaryti antrąją Šilutėje. Čia būta vokiškos Herderio gimnazijos. Gal dėl to, o gal apskritai dėl nenoro lietuviams leisti čia turėti savo švietimo židinį, nepaisant to, kad V. Švelniaus direktorija buvo davusi leidimą, buvo daromos visokios kliūtys. Todėl 1928 m. balandžio 1 d. atidaroma Šilutės lietuviška privati pradinė mokykla (apie ją žr. A. Juška, cit. veik., p. 469–471). Pagaliau tik 1932 m. balandžio 1 d. draugijai pavyksta įkurti Šilutės vidurinę mokyklą (žr. p. 631–636).

Skaitant A. Juškos knygą, susidarą įspūdis, kad Šilutės vidurinė mokykla, nepaisant sunkumų, sparčiai augo.

Mikas Šlaža (1897-1955). Klaipėdos gimnazijų ir Mokytojų seminarijos mokytojas, Klaipėdos krašto gubernatūros švietimo tarėjas.

Kauno technologijos universiteto (KTU) bendruomenė lapkričio 6 d. į Petrašiūnų kapines palydėjo buvusį ilgametį Kauno politechnikos instituto (nuo 1990 m. – Kauno technologijos universitetas) rektorių profesorių Marijoną Martynaitį.

Daugelis Kauno politechnikos instituto (KPI) studentų ir darbuotojų prof. M. Martynaitį prisimena kaip tolerantišką, kartu sau ir kolegoms reiklų, intelektualų ir labai šviesią asmenybę. Didelę gyvenimo dalį profesorius paskyrė išsimokslinusiai, kultūringai ir turtingai aukštos kvalifikacijos inžinierių ir mokslininkų visuomenei Lietuvoje kurti ir ugdyti. Rektoriaus veiklos dėmesio centre buvo nuolatinis siekis stiprinti institutą, organizuoti naujas mokymo formas, steigti ir plėtoti naujas ir šaliai svarbias specialybes, tobulinti instituto struktūrą. Rektorius ypach rūpinosi, kad KPI darbuotojams ir studentams būtų sudarytos kuo palankesnės darbo, gyvenimo ir poilsio sąlygos.

Marijonas Martynaitis gimė 1922 m. balandžio 3 d. Kaune, 1939 m. baigė Kauno 3-iają valstybinę gimnaziją, tais pačiais metais pradėjo studijuoti Vytauto Didžiojo universitete. Studijas Cheminės technologijos fakultete su pagyrimu baigė Kauno valstybinio universiteto reorganizavimo į Kauno politechnikos institutą ir Kauno medicinos institutą išvakarėse – 1950 metais. Įgijęs silikatų technologijos inžinieriaus kvalifikaciją pradėjo dirbti Silikatų technologijos katedroje asistentu. Dar studijuodamas, nuo 1947 m., tuometiniame Kauno valstybinio Vytauto Didžiojo universitete, Cheminės technologijos fakulteto Neorganinės chemijos katedroje dirbo laborantu. 1952 m. įstojo į aspirantūrą ir po trejų metų apgynė kandidatinę (daktaro) disertaciją, darbo vadovas – chemijos mokslų kandidatas (daktaras) Julius Mituza.

Prof. M. Martynaičio pedagoginis darbas susijęs su Silikatų technologijos katedra, kurioje 1955–1962 m. ėjo vyresniojo dėstytojo, docento, katedros vedėjo pareigas. 1956 m. paskirtas KPI direktoriaus (tuomet prof. Kazimiero Baršausko) pavaduotoju mokymo reikalams, 1958 m. jam suteiktas docento vardas, nuo 1958 m. iki 1964 m. M. Martynaitis dirbo KPI prorektoriumi mokymo reikalams. Dirbant prorektoriumi Silikatų technologijos katedros vedėjo pareigos tapo antraeilės, o 1962 m., pagausėjus darbo rektorate, šių pareigų teko atsakyti. Mirus pirmajam KPI rektoriui akademikui K. Baršauskui į šį postą 1964 m. paskirtas M. Martynaitis. 1966 m. jam suteiktas profesoriaus pedagoginis vardas. Dėl sveikatos būklės 1983 m. KPI rektoriaus pareigų atsisakė ir grįžo dirbti į Silikatų technologijos katedrą. Čia iki 1993 m. dirbo profesoriumi konsultantu, dėstė

MARIJONĄ MARTYNAITĮ PALYDĖJUS ANAPILIN

1922 04 03 – 2009 11 04

Marijono Martynaičio rektoratas (iš kairės): J. Deltuva, A. Čyras, R. Chomskis, Č. Jakimavičius, P. Švenčianas, H. Petrusevičius, K. Paulauskas. 1965–1968 m.

bendrosios silikatų technologijos, rišamųjų medžiagų technologijos ir mineralinių rišamųjų medžiagų kursus.

M. Martynaičio profesinės karjeros pradžioje, po neseniai pasibaigusio Antrojo pasaulinio karo, buvo juntamas nepriteklus, vyko atkuriamieji darbai, sparčiai augo Lietuvos pramonė. Įmonėms vadovauti buvo skiriami iš armijos demobilizuoti karininkai arba iš kitų sovietinių respublikų atsiųsti vadovai, dažnai neturintys specialaus išsilavinimo. Šalies ūkiui atkurti reikėjo statybinių medžiagų, iš jų ir rišančiųjų, pavyzdžiui, cemento, kurį buvo galima gaminti iš vietinio kreidos mergelio arba klinties klotų, esančių Šiaurės Lietuvoje.

Vietines Lietuvos žaliavas ir jų panaudojimą portlandcemenčio gamybai dar anksčiau išsamiai tyrinėjo prof. Pranas Jodelė, vėliau – Adolfas Domaševičius (Damušis). Šių tyrimų pagrindu apie 1913 m. Valkininkuose prof. P. Jodelė pastatė pirmąjį lietuviško cemento fabriką, tačiau jis Pirmojo pasaulinio karo metu buvo sugriautas. A. Damušio suprojektuotą ir pradėtą statyti antrąjį cemento fabriką Skirsnemunėje sunaikino Antrasis pasaulinis karas. P. Jodelė ir A. Damušis su kolegomis įrodė, kad cemento gamyklą galima pastatyti prie Karpėnų – Menčių klinties karjero. 1945 m. liepos 27 d. tuometė LSSR Vyriausybė priėmė nutarimą Akmenės rajone statyti cemento fabriką.

1952 m. M. Martynaitis, įstojęs į aspirantūrą, pradėjo tyrinėti anhidri-

tinį cementą, pagamintą iš natūralaus gipso ir anhidrito. Disertaciniame darbe ištyrė anhidritinio cemento iš Kirdonių gipso savybes, kietėjimą ir degto dolomito panaudojimą anhidritui aktyvinti. Technikos mokslų

vis daugiau studentų ir jaunų dėstytojų, nors auditorijoms ir laboratorijoms trūko patalpų, o dėstytojams ir studentams – bendrabučių. Reikėjo pritaikyti Maskvoje sudarytus tipinius mokymo planus, ne visai tiko ir tipi-

KPI (KTU) rektoriai veteranų klubo „Emeritus“ steigiamojo susirinkimo metu 2002 m. gruodžio 10 dieną. Iš kairės: Kęstutis Kriščiūnas, Vladislovas Domarkas, Marijonas Martynaitis, Ramutis Bansevicius

kandidato (daktaro) disertaciją *Fizikiniai-mechaniniai ir fizikiniai-cheminiai anhidritinio cemento iš Kirdonių vietovės gipso tyrimai* apgynė 1955 metais.

Natūralaus anhidrito panaudojimą anhidritinio cemento gamybai ir gauto anhidritinio cemento savybių tyrimą tęsė prof. M. Martynaičio aspirantai E. Daumantas, A. Garmutė ir M. Martusevičius, vėliau E. Daumanto aspirantai P. Gerulis ir J. Žvironaitė. Visi sėkmingai apgynė disertacijas. Didelis administracinio ir visuomeninio darbo krūvis trukdė prof. M. Martynaičiui daugiau laiko skirti moksliniam darbui, vis dėlto jis paskelbė daugiau nei 70 mokslinių straipsnių.

KPI direktorius prof. K. Baršauskas, siekdamas į pramonės valdymo sritį įtraukti kuo daugiau vietinių specialistų ir kartu sumažinti svetimšalių invaziją į Lietuvą, sparčiai plėtė iš universiteto reorganizuotą institutą. Kiekvienais metais buvo priimama

kymo proceso organizavimas gulė ant M. Martynaičio pečių, jis nepaprastai daug dirbo ir reikalavo atsakingo požiūrio į darbą iš viso pedagogų kolektyvo, siekė, kad KPI baigiantys aukštos kvalifikacijos specialistai kartu būtų ir aukštos kultūros bei moralės darbuotojai.

1964 m. gegužės 13 d. tuometis KPI rektorius akad. prof. K. Baršauskas šventė savo 60 metų jubiliejų. Lietuvoje jis buvo nepaprastai populiarus mokslininkas, visuomenės veikėjas, išmintingas aukštosios mokyklos vadovas, nuskriaustų žmonių užtarėjas, mylimas dėstytojų ir studentų, sukūręs gerą aukštosios mokyklos aurą. Po kelių dienų visą KPI kolektyvą ištiko didžiulis sukrėtimas sužinojus, kad rektorius staiga mirė. Aukštoji mokykla neteko savo ganytojo. Po itin iškilmingų rektoriaus laidotuvių kilo klausimas, kas bus naujasis rektorius, kuria linkme pasisuks instituto gyvenimas.

Laikinoju rektoriumi paskirtas prorektorius M. Martynaitis, o po kelių mėnesių jis patvirtintas rektoriaus pareigoms. Nuo pat pradžių jam teko didžiulis darbo ir psichologinis krūvis. Jei prof. K. Baršauskas buvo švelnaus charakterio demokratas, tai M. Martynaitis – konkretus ir reiklus vadovas. Tačiau jis norėjo išsaugoti tas gražiausias aukštosios mokyklos tradicijas, kurios buvo susiklosčiusios prof. K. Baršausko vadovavimo metais. Jam tai padaryti pavyko, kolektyvo brandą ir susiklausymą rodo ir faktas, kad iš KPI Lietuvos aukštojo mokslo ministerija ir kitos

Zenona ir Marijonas Martynaičiai KTU auloje, minint universiteto 75-metį

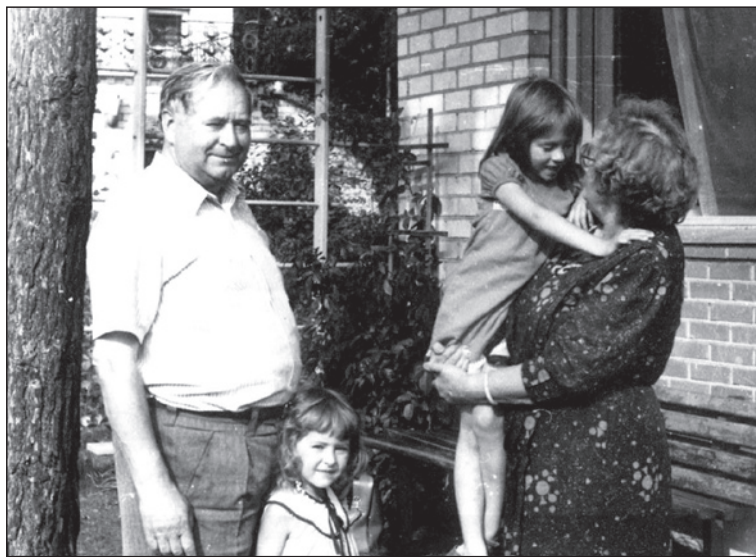

Moksliniai tyrimai studijų laikais

skaičius padidėjo beveik tris kartus ir siekė 14 347, o dėstytojų padaugėjo nuo 399 iki 918. Intensyviai buvo statomas studentų miestelis, bendrabučiai studentams ir jauniems dėstytojams, kuriamos naujos laboratorijos, plėtėsi mokslinė veikla. Rektorius, dalykiškai vadovaudamas rektoratui ir dekanams, sugebėjo užsitarnauti visos instituto bendruomenės pasitikėjimą ir pagarbą. Norėdamas išsaugoti demokratinį valdymo principus, jis ypač rėmė dėstytojų ir studentų visuomenines organizacijas. Priimdamas svarbius nutarimus visada tardavosi su jų atstovais. Tuo metu jau veikė KPI filialas Vilniuje, vakariniai fakultetai Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje. Šie padaliniai galėjo išsilaikyti tik gaudami visokeriopą savo miestų paramą. Prof. M. Martynaitis palaikė glaudžius ryšius ne tik su KPI padalinių ir miestų, bet

Politechnika įsteigtas mokslinio tyrimo centras *Vibrotechnika* (1975 m.). Stiprėjo mokymo bazė: KPI studentų miestelio teritorijoje buvo pastatyti Statybos rūmai (1965 m.), Elektronikos rūmai (1967 m.), Cheminės technologijos fakulteto rūmai (1970 m.), studentų kavinė *Kolegos* (1973 m.), Eksperimentinės dirbtuvės (1975 m.), kas dveji treji metai buvo pastatoma po bendrabutį. Viename iš jų įkurtas 130 vietų profilaktoriumas (1976 m.). 1982 m. baigti statyti Lengvosios pramonės fakulteto rūmai (dabar – Dizaino ir technologijų), vėliau Skaičiavimo centro pastatas ir t. t. 1980 m. KPI turėjo 10 bendrabučių (4 304 vietas) studentams, buvo statomi kooperatiniai daugiabučiai namai darbuotojams, kūrėsi naujos laboratorijos, o esamų įranga buvo keičiama gana modernia.

Plėtos rezultatas – 1978 m.

Su anūkėmis Aiste ir Indre

ir su tuose miestuose esančių stambiausių įmonių vadovais. Padalinių vizitavimo metu aplankydavo miestų vadovus ir įmones, domėjosi miestų plėtros perspektyvomis, specialistų poreikiais, instituto absolventų rengimo lygiu ir jų buitinėmis sąlygomis, miestų kultūros reikalais ir kultūros objektų statyba. Jis jau tada ne kartą sakė, kad Klaipėdoje reikia steigti humanitarinio profilio universitetą, kuris būtų atspira darbininkiškai mišrios tautinės sudėties uosto kultūrai.

1967 m. KPI, turėdamas 19 336 studentus, buvo viena didžiausių aukštųjų mokyklų Baltijos šalyse. Sparčiai augo Vilniaus filialas. Jame mokėsi 4 220 studentų, iš jų 1 683 – dieniame skyriuje. LSRS Vyriausybė priėmė sprendimą Vilniuje įsteigti atskirą aukštąją techniško profilio mokyklą – Vilniaus inžinerinį institutą (VISI). Dalį katedrų ir studentų numatyta perkelti iš KPI Statybos ir Santechnikos fakultetų. Dėl šio sprendimo prof. M. Martynaitis labai sielojosi, nes KPI Statybos fakultetas neseniai buvo įsikraustęs į naujas patalpas. Kad ir koks tas sprendimas buvo, rektorius stengėsi, kad persikėlimas vyktų sklandžiai – jam buvo aktuali Vilniaus pramonės įmonių aprūpinimo aukštos kvalifikacijos vietiniais specialistais problema.

Vadovaujamas prof. M. Martynaitis KPI ir toliau dinamiškai vystėsi: kūrėsi nauji fakultetai – Automatikos (1967 m.), Inžinerinės ekonomikos (1968 m.), įsteigtas instituto Paringiamasis skyrius (1969 m.), reorganizavus Santechnikos ir Statybos fakultetus sukurtas dabartinio Statybos ir architektūros fakulteto pirmtakas Statybos ir santechnikos fakultetas (1971 m.), dabartinio Informatikos fakulteto pirmtakas – Skaičiavimo technikos fakultetas (1977 m.); plečiantis mokslinių darbų apimčiai greta nuo 1962 m. veikusio MTS

naujiena aukštojoje techniškojoje mokykloje.

Intensyviai dirbdamas administracinį ir visuomeninį darbą prof. M. Martynaitis vienas arba su bendraautoriais parengė ir išleido 6 vadovėlius ir kelis metodinius leidinius, skirtus mineralinių rišamųjų medžiagų technologijos studentams. Be specialybės vadovėlių ir metodinių priemonių, prof. M. Martynaitis rengė, sudarė arba redagavo knygas iš aukštųjų mokyklų istorijos: *Kazimieras Baršauskas* (1969 m.), *Kauno politechnikos institutas* (1979 m.), *KPI Cheminės technologijos fakultetas* (1987 m.). 1959–1961 m. buvo žurnalo *Mokslas ir technika* vyriausiasis redaktorius.

Rektorius pabrėždavo, kad už geras kūrybines darbuotojų pastangas reikia sudaryti kuo geresnes darbo, gyvenimo ir poilsio sąlygas. Tuo metu kasmet buvo gaunama po 1–3 komunalinius butus, dėl to institutas tapo kooperatinės butų statybos pradininku Kaune. Nuo 1978 m. kasmet vidutiniškai buvo pastatoma po 30 butų, iš viso pastatyta per 600 kooperatinių butų. KPI sanatorijoje-profilaktoriuje buvo galima apsigyventi, užsisakyti įvairias gydomąsias procedūras, odontologų paslaugas, gauti gydomąjį maitinimą ir, neatsitraukiant nuo darbo ir paskaitų, stiprinti sveikatą. Rektoriaus pastangomis instituto darbuotojai ir jų šeimų nariai jau galėjo kasmet pailsėti prie jūros poilsio namuose *Politechnika*, *Linas* ar samdytose privačiose patalpose. Studentai ir darbuotojų vaikai mėgdavo poilsiauti sporto ir sveikatingumo stovykloje Kapitoniškėse (Kaišiadorių r.) prie Kauno marių. Tie, kurie mėgo žvejoti, grybauti, uogauti galėjo rinktis poilsio bazines prie Šlavantėlio ir Ilgio ežerų ar Pastrėvio vandens stotyje Bačkonių kaime. Poilsio bazių kūrimas rektoriui buvo labai svarbus darbas, net ir stipriai karščiudamas jis susitiko su Palangos miesto vadovais, kad tik nebūtų atidėti KPI poilsio namų plėtros klausimai.

Rektorius pritarė darbuotojų pomėgiui aktyviai poilsiauti kolektyviniuose soduose ir todėl įdėjo daug pastangų, kad būtų gauta žemės *Pašilių* sodui. Šiame sode įsikūrė 200 instituto darbuotojų.

Prof. M. Martynaitis gerbė mokslą, kultūros ir darbo veteranus. Buvo įsteigęs veteranų tarybą, kurios tiks-

Prie bendrabučio (M. Martynaitis viduryje). Apžiūrėjus vykdomas bendrabučių statybas

las – pajavairinti veteranų gyvenimą, kartais suteikti jiems pagalbą. Jo iniciatyva įkurtas prof. K. Baršausko memorialinis kambarys, iš kurio išaugo Universiteto muziejus.

KTU senatas, įvertinęs profesoriaus nuopelnus Universitetui, 2009 m. sausio mėnesį prof. M. Martynaičiui suteikė garbingą profesoriaus emerito vardą.

Iš pirmo žvilgsnio rektorius atrodė rūstokas ir griežtas administratorius, tačiau iš tiesų buvo labai jautrus, šiltas ir su visais maloniai bendraujantis žmogus. Teko matyti jį besisukančių valso sukuryje Dainų slėnyje tarp studentų, su kolegoms dainuojant vieną mėgstamiausių profesoriaus dainų „... kai aš jojau per žalią girelę, nusilaužiau putino šakelę...“, meiliai sūpuojant mažąsias vaikas. Darna šeimoje rektoriui buvo viena didžiausių vertybių. Profesoriui nuoširdžiai rūpinosi savo tėvais, o santykiai su žmona Zenona ir vaikais gali būti pavyzdžiu daugeliui šeimų. Humanistiškumas, atjauta ir altruizmas – tai toli gražu ne visi teigiami bruožai, kuriuos paveldėjo ir toliau puoselėja dukra Jolanta, sūnus Arvydas su žmona Regina ir vaikaitės Aistė ir Indrė. Rektorius buvo mylintis, reiklus ir teisingas žmogus. Ilgametis Statybos ir santechnikos fakulteto dekanas Martynas Malakauskas dažnai prisimena, kaip rektorius Marijonas Martynaitis perspėjo dekaną, kad studentui Arvydui Martynaičiui (sūnui) nebūtų paskirta stipendija, nes jis per sesiją „užsidirbo“ vieną trejetą.

Gyvenimo saulėlydyje sunkiai su-

sirgusių rektorių šeimos nariai apgaubė šiltu dėmesiu ir nuolatiniu rūpesčiu. Jų dėka iki paskutinių savo dienų rektorius gyveno visavertį gyvenimą, domėjosi naujausiais KTU pasiekimais, džiaugsmams ir problemomis, Lietuvos ir pasaulio įvykiais.

Kelios prisiminimų nuotrupos toli gražu neatskleidžia rektoriaus profesoriaus Marijono Martynaičio, talentingo vadovo, išradingo mokslininko, jautraus žmogaus, asmenybės visapusiškumo. Jo indėlis į Lietuvos techniškojo mokyklą, mūsų valstybės pažangą ir kultūrą neabejotinai labai ryškus. Visą savo sąmoningą gyvenimą paskyręs aukštojo mokslo plėtrai Lietuvoje, net pašlijęs sveikatai, jau gulėdamas ligos patale, iki pat gyvenimo pabaigos domėjosi savo puoselėta aukštąja mokykla, joje vykstančiomis pertvarkomis, bendradarbiais ir studentais. Toks jis išliko dėstytojų ir buvusių studentų atmintyje.

Šviesus prof. M. Martynaičio vadovavimo KPI 19 metų atminimas ilgam išliks kiekvieno jį pažinojusio akademinės bendruomenės nario širdyje. Gimtoji Alma Mater jį prisimins kaip duoto žodžio besilaikantį, principingą, bet kartu jautrų, supratingą ir dėmesingą vadovą, o buvę studentai minės kaip profesionalų ir tolerantišką dėstytoją.

Parengė doc. Juozas Deltuva, prof. Kęstutis Kriščiūnas, doc. Benonas Leskauskas, doc. Elvyra Rinkevičienė, Leonardas Rinkevičius

M. Martynaičio šeimos archyvo nuotraukos

SISTEMOS AUKA AR LAIMĖS KŪDIKIS?

Atkelta iš 11 p.

Vakarietiško tipo marksistas

Visa J. Jurginio kaltė – kad buvo savimi, vakarietiško tipo idėjinis marksistas, paragavęs vakarietiška supratos demokratijos ir laisvės, bet tokie „paukščiai“ sovietinei sistemai buvo ne tik nepageidaujami, bet suvokiama kaip svetimi elementai. Ne visada gelbėjo J. Jurginio kaip kovotojo prieš buržuaziją ir ne kartą toje kovoje nukentėjusio reputacija dar iš prieškarinio laikų. Mokydamasis Ukmergės gimnazijoje už prokomunistinės krypties moksleivių žurnalo *Jaunystės akordai* leidimą 1928 m. pašalintas iš gimnazijos. Panevėžio gimnazijos direktorius rašytojas J. Lindė-Dobilas priėmė J. Jurginį į VII klasę, bet gimnazistas įsitraukė į vietinės komunistų organizacijos veiklą. Buvo suimtas, tardytas, paleistas už užstatą. Baigiamuosius egzaminus išlaikė Rokiškio gimnazijoje.

Studijas pradėjęs Lietuvos universiteto Technikos fakultete J. Jurginis dalyvavo studentų marksistinės draugijos *Scientia* veikloje, reiškėsi nelegaliame laikraštyje *Balsas*, o kadangi organizavo gegužės 1-osios demonstraciją, buvo nuteistas ketveriems metams kalėti. 1930–1934 m. bausmę atliko Kauno IX forto ir Šiaulių kalėjimuose – taip Smetonos valdžia „įvertino“ kairuolišką ir komunistinę J. Jurginio veiklą.

Teistumas nesutrukdė jam grįžus iš kalėjimo 1934–1937 m. tęsti studijas jau Vytauto Didžiojo universitete (taip nuo 1930 m. birželio 7 d. pavadintas Lietuvos universitetas), bet kairuoliškas nusiteikimas ir veiklumą skatinęs visuomenininko temperamentas nedavė nurimti. Už dalyvavimą prokomunistinėse studentų draugijose J. Jurginis gavo tris mėnesius priverčiamųjų darbų Pravieniškių durpyne. Grįžęs taip ir nespėjo baigti universiteto, nes 1937 m. gavo LKP CK užduotį vykti į Švediją ir palaikyti ryšį su Kominternio vykdomoju komitetu Maskvoje. Priedangai naudojo *Lietuvos žinių* užsienio korespondento pažymėjimą, O. Breivės slapyvardžiu *Lietuvos žiniose* ir *Dienovidėje* spausdino antibolševikines publikacijas, nors žinoma, kad nuo 1928 iki 1940 m. buvo Lietuvos komunistų partijos narys.

Chameleonas, sugebantis prisitaikyti prie aplinkybių? Į J. Jurginį nepanašu, nes visa ligtinė jo biografija rodė jį buvus gan tiesmuku kovotoju už idealus, kuriais tikėjo. Tai gal dviveidis Janusas, sumaniai mėtantis pėdas, turintis žvalgybininko talentą? Tikriausiai taip ir nesužinosime, gailla, kad nepriklausomybės metais J. Jurginis niekam taip ir neatskleidė savo didžiųjų gyvenimo paslapčių. O gal viskas buvo daug paprasčiau?

Žinome, kad tais pačiais 1937 m. jis įstojo į Stokholmo Aukštosios mokyklos Humanitarinį fakultetą, porą metų jame studijavo. Kartu vykdė ir savo pagrindinę partinę misiją, tarpininkavo LKP ryšiams su Zigmu Angariečiu Maskvoje palaikyti.

Juozui Jurginiui – 100

Juozo Jurginio sūnus Julius (dešinėje) ir šešių knygų autorius Jonas Rudokas J. Jurginio 100-mečiui skirtoje konferencijoje

Kaltas be kaltės?..

Ar šie akivaizdūs komunistinės veiklos nuopelnai atsverė J. Jurginio tikrąsias ar tariamas „kaltes“ prieš partijos draugus, sunku atsakyti. Pokario metais J. Jurginio laisvamaniškumas visada buvo geras taikyns partijos „draugams“, ypač kai reikėdavo jį „pastatyti į vietą“, o šito prireikdavo dažnai. Tam tikrais laikotarpiais tai išskildavo, tai vėl neapibrėžtai ateičiai atidedama J. Jurginio kritika už prasilenkimus su partijos linija, nes ir pati ta linija iš tiesios kartais virsdavo zigzagu. Atitinkamam momentui atėjus būdavo prisimenamos J. Jurginio „nuodėmės“, o norint visada galima buvo rasti prie ko prikibti tokio gyvybingo ir visuomeniškai judraus žurnalisto ir istoriko veikloje. Partijos ortodoksams J. Jurginis dažnai užkliūdavo, tuo labiau, kad savo pažiūrų ir minčių šis žmogus nelabai ir mokėjo slėpti. Aišku, buvo priverstas prisitaikyti, ir kitus, jaunesnius kolegas ir bendradarbius mokė neišsiškoti, kartais labai sumaniai kaip vadovas pats perimdavo pokalbio giją, neleisdamas atėjusiam jaunesniam kolegai net klausti. Po tokio „dialogo“, virsdavusio monologu, jaunesni kolegos tik pečiaias gūžčiodavo, bet po daugelio dešimtmečių jau visai kitaip tuos J. Jurginio monologus vertino: taigi jis paprasčiausiai juos gelbėdavo nuo nepageidaujamų ausų, nes kaip pagrindininkas su prieškariniu stažu turėjo pakankamai konspiracinių igūdžių.

Grįžkime prie J. Jurginio „nuodėmių“, kurių partijos ortodoksai su Genriku Zimanu priešakyje niekad nepamiršo. Buvo tik laiko ir patogaus momento klausimas, kada šiuos kozirius partijos idėjiniai ir asmeniniai J. Jurginio nedraugai panaudos viešai

neįvardijamame pokeryje, kurio tikrasis vardas – partinės intrigos. Tai štai vienas bene iš pirmųjų J. Jurginio prasilenkimų su partijos linija buvo jo prašymas vidaus reikalų ministrai sutrumpinti bausmę, atliekant priverčiamuosius darbus Pravieniškių durpyne. Artėjo naujieji mokslo metai ir likusių bausmės mėnesių vietoj paskaitų nenorėdamas praleisti durpyne, J. Jurginis pažeidė partinę drausmę: nesuderinęs su partine vadovybe kreipėsi su malonės prašymu į „buržujų“ vyriausybės ministrą. Jo malonės prašymas buvo patenkintas, bet šis faktas jau sovietiniais metais J. Jurginiui pakenkė ir tęsėsi kaip sleifas išstisus dešimtmečius.

Kai 1938 m. Maskvoje suimtas vienas iš LKP vadovų Zigmą Angariečius, apkaltintas tėvynės išdavikų tinklo organizavimu, tarnavimu užsienio imperialistams ir kitais nebūtais dalykais, į didelį pavojų pateko ir Švedijoje savo partinę misiją vykdeš J. Jurginis. Juk buvo tiesiogiai pavaldus Z. Angariečiui, todėl J. Jurginis buvo tardomas. Įdomu, kad Stokholme J. Jurginį tardė švedų komunistai, klusnūs Maskvos nurodymų vykdytojai.

Laiku sugebėjęs apšviesti Švediją J. Jurginis vėl atsidūrė Lietuvoje, iš kur išvyko į JAV, pusę metų bendravo su Amerikos lietuvių kairiaisiais ir rinko lėšų pagrindžio sąlygomis Lietuvoje veikusiems komunistams. Amerikoje matė ne tik kapitalizmo piktžaidžius, bet ir daug pažangių dalykų, kurių nepamiršo, prisimindavo ir sovietmečiu. O kadangi prisimindavo kartais nederančiose vietose, pavyzdžiui, per paskaitas marksizmo-leninizmo universitete, nebuvo glostomas. Klausytojams patikdavo J. Jurginio „visa tiesa apie kapitalizmą“, bet ir tarp jų pasitaikydavo tokių, kurie skrupulingai perduodavo

„kam reikia“ J. Jurginio prasilenkimus su partijos linija ir tarybiniam žmogui diegiama ideologija.

Į dugną negrimzdo

Arba štai kad ir toks jo biografijos faktas. 1940 m. sausį grįžęs iš JAV dar kartą išvyko į Švediją kaip oficialus laikraščio *Lietuvos žiniose* korespondentas. Istorikas Vytautas Merkys savo prisiminimuose rašo, kad net ir vykstant SSRS ir Suomijos karui (Žiemos) J. Jurginio korespondencijos iš Švedijos buvo objektyvios. Tačiau būti bent sąlyginai objektyviu galėjo nebent vakarietiško tipo marksistas, tačiau kaip šitai suderinti su vidinės partinės drausmės reikalavimais ortodoksiškoje, dogmatiškoje sovietiško modelio kompartijoje? Nebent savo publikacijas pasirašinėjant slapyvardžiais, bet vargu ar tų publikacijų autorius galėjo ilgai išlikti „ponu incognito“.

Sovietų Sąjungai 1940 m. birželį okupavus Lietuvą J. Jurginis nenugrimzdo į dugną – priešingai. Paskiriamas Lietuvos užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktoriumi, bet visa politika, matyt, buvo nukreipta į dalyvavimą perimant likviduojamos ministerijos turta, taip pat ir iš Lietuvos ambasadų užsienio valstybėse. 1940–1941 m. J. Jurginis buvo Meno reikalų valdybos viršininko pavaduotoju ir lietuvių repatriacijos iš Klaipėdos ir Suvalkų kraštų komisijos sekretoriumi.

Buvo ir ne visai aiškių jo biografijos momentų. Prasiėjęs Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karui J. Jurginis nepasitraukė į Sovietų Sąjungos gilumą kaip daugelis komunistų ir kairiųjų, bet liko Vilniuje. Naciams užėmus Lietuvą J. Jurginis gyveno Vilniuje, dirbo *Lietūkyje*. 1942 m. išvertė ir su komentarais

paskelbė I. Šeinius knyga *Raudonasis potvynis kyla*, o tai jį atestuoja kaip sugebantį matyti ir blaiviai vertinti komunistinio blybes, bent jau sovietinio tipo komunizmo. Tvirtinama, kad jis dalyvavo antihitleriniame judėjime, slėpė žydus, tad pateko į gestapo akiratį, buvo suimtas, tardomas, bet greitai paleistas. Gal naciai nerado prie ko prikibti, bet tai ir tapo viena didžiausių J. Jurginio nuodėmių sovietams sugrįžus. Buvo kviečiamas tardyti, o likimo ironija ta, kad į tuos pačius rūmus, kuriuose jį tardė gestapininkai.

Nepaisant visko, laimės kūdikis?

Vis dėlto nepaisant daugybės šių ir kitų jo gyvenimo peripetijų, šandien galime pasakyti, kad J. Jurginis buvo tikras laimės kūdikis, nes daugelis panašaus likimo asmenų net ir už daug mažesnius „prasižengimus“ ar „klaidas“ buvo ne tik persekiojami, bet ir iškeldavo iš kur negrįžtama. Šiuo požiūriu J. Jurginiui pasisekė. Kaltinimai, nuolatiniai įtarinėjimai ir nepasitikėjimas, kurių patyrė iš savo draugų ir nedraugų, sugadino jam daug nervų ląstelių, atėmė sveikatos, paveikė ir jo kūrybinius sumanymus, bet nesužlugdė kaip mokslininko ir istorijos populiarintojo. Būdavo periodų, kai jo straipsnių nepriimdavo laikraščiai ir žurnalų redakcijos, J. Jurginio pavadė spaudoje būdavo nepageidaujama, nepriimtina, bet tik oficialios partinės linijos tiesėjams. Skaitytojams ši pavardė buvo tikras masalas, nes iš po talentingos J. Jurginio plunksnos gimdavo skaitytojų mėgiamos knygos, laukiami straipsniai, parašyti su poleminiu įkarščiu, dažnai prikeliantys tokias istorines asmenybes ar įvykius, kurių kiti to meto istorikai nelabai drįsdavo kelti. J. Jurginio kaip istorijos mokslo populiarintojo talentą pripažino ne tik jo plunksnų pagmėgė skaitytojai, bet turėdavo norom nenoram pripažinti ir nedraugai. Tačiau kas buvo galima Jurginiui, vargu ar leistina kitiems, menkesnio kalibro asmenybėms.

J. Jurginio gyvenimo istorija – tai ir talento sankirtos su dogmatizmu problema. Pavyzdys, kaip sistema dorojasi su kūrybine asmenybe. Kūrybinės nelaisvės sąlygomis jis padarė daugiau, negu gal buvo įmanoma. 1968 m. tapęs Lietuvos Mokslų akademijos tikroju nariu įgijo ir tam tikrą imunitetą. Jupiteriui buvo leidžiama daugiau negu jaučiui. Savo istorijos mokslo populiarinimo straipsniais ir knygomis žadino visuomenės dėmesį tautos praeičiai ir ne dogmatiškai pateikiama, bet talentingai, su kūrybinio polėkiu. J. Jurginio likimas – laisvos kūrybinės asmenybės drama totalitarinėje valstybėje, kur geležinės rankos į socializmą vedamoje visuomenėje kūrybinė laisvė neįmanoma. Vis dėlto net ir tomis sąlygomis, kai Juozui Jurginiui teko gyventi ir dirbti, didelis jo talentas sugebėjo skleistis, nors gal ne tiek, kiek galėjo.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Mokslas Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas

Stilistės Laura Bočiarovienė, Gintarė Leščinskaitė

Dizaineris Mindaugas Galkus

Patarėjai: Stasys Goberis, Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.

Laikraštis internete: <http://mokslasplius.lt/mokslas-lietuva/>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslas Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplius.lt/mokslas-lietuva/> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslas Lietuva“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius

Tiražas 550 egz.